

Andželko Mijatović

BLEIBURŠKA TRAGEDIJA I KRIŽNI PUT HRVATSKOGA NARODA GODINE 1945.

Andelko Mijatović

BLEIBURŠKA TRAGEDIJA I KRIŽNI PUT
HRVATSKOGA NARODA
GODINE 1945.

**BLEIBURŠKA TRAGEDIJA I KRIŽNI PUT
HRVATSKOGA NARODA
GODINE 1945.**

Nakladnik

Hrvatski svjetski kongres (HSK)
New York - Zagreb
Za nakladnika: Prof. dr. Šimun Šito Ćorić

Tekst i izbor ilustracija

Andelko Mijatović

Copyright

Andelko Mijatović

**Na naslovnoj stranici snimak obnovljenog spomenika Bleiburškoj tragediji na
Loibaškom polju (2005.), snimio Ivan Kozlica.**

Neautorizirane ilustracije preuzete iz navedene literature

Grafička priprema i tisak:

d.o.o. za izdavačku,
grafičku i tiskarsku djelatnost
Dalmatinska 12, 10000 Zagreb

Andelko Mijatović

**BLEIBURŠKA TRAGEDIJA
I KRIŽNI PUT
HRVATSKOGA NARODA
GODINE 1945.**

Zagreb, 2007.

Predgovor autora

Hrvatski je narod u četiri godine Drugoga svjetskog rata g. 1941. – 1945. velikim dijelom proživio u sastavu Nezavisne Države Hrvatske (NDH) koja je obuhvaćala većinu područja današnje Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine. Nastala je višestoljetnom težnjom naroda, ali i voljom sila Osovine – Kraljevine Italije i Trećega Reicha. Italija je prisvojila najvažniji dio hrvatske obale od Zadra do Splita s većinom otočja, a Mađarska Međimurje i Baranju. Nijemci i Talijani područje NDH-a podijelili su na svoje interesne sfere. Pripadnici velikosrpske ideje i srpski nacionalisti, poznatiji pod imenom četnici, čim je izbio rat, a posebno nakon proglašenja NDH-a 10. travnja 1941., počeli su napadati hrvatsko katoličko i muslimansko te ostalo nesrpsko pučanstvo; na najokrutniji način ubijati ga, pljačkati i paliti njegovu imovinu. Kad je Njemačka 22. lipnja 1941. napala Sovjetski Savez Socijalističkih Republika, jugoslavenski komunisti, predvođeni Josipom Brozom Titom, počeli su napadati njemačke i talijanske oružane snage te institucije NDH-a. Povelili su borbu za vlast i stvaranje nove jugoslavenske (komunističke) države, organizirali su svoja politička tijela, organizacije i vojne postrojbe Narodnooslobodilačke vojske (NOV). Kao saveznici protuosovinske koalicije bili su obilno pomagani naoružanjem i drugim oblicima te su iz Drugoga svjetskog rata na bivšem jugoslavenskom području izašli kao pobjednici. Tako je u tijeku rata hrvatski narod i ukupno pučanstvo u Hrvatskoj bilo podijeljeno politički, ideološki i vojno, što je pridonijelo općem stradanju svih. Komunisti su posebno okrutno obračunavali sa stvarnim i mogućim ideološkim protivnicima u tijeku rata. To su nastavili i u završnim ratnim operacijama na tlu bivše Jugoslavije. Tada su stotine tisuća pripadnika Hrvatskih oružanih snaga (HOS-a) i civilnoga pučanstva NDH-a, ali i skupine drugih naroda s područja bivše Jugoslavije, pred zločinima i terorom nove komunističke vlasti te »neizvjesnosti koja ih sve lomi« (S. Lasić) povlačile se prema Sloveniji i Austriji kako bi se tamo stavile pod zaštitu zapadnih saveznika. Većina njih stigla je do Slovenije i Austrije, uz teške borbe i teška stradanja. Tu su bili prisiljeni predati se snagama Jugoslavenske armije (JA) ili britanskim snagama koje su ih, potom, izručile postrojbama Jugoslavenske armije, odnosno novoj vlasti komunističke Demokratske Republike Jugoslavije. Zatim su, protivno Haškim konvencijama o

ratnim zarobljenicima iz g. 1907. ("Posebno je zabranjeno... ubiti ili raniti neprijatelja, koji se, položivši oružje i ostavivši bez sredstava obrane, predaje na milost.") i Ženevskim konvencijama o pravima ratnih zarobljenika, ranjenika i bolesnika iz g. 1929. ("Ratnim zarobljenicima mora se uvijek dati ljudski postupak i zaštititi ih posebno protiv čina nasilja, teških uvreda i javne znatiželje."), postrojbe Jugoslavenske armije, pripadnici sigurnosne jugoslavenske službe Odjel za zaštitu naroda (OZN-a) i komunistički aktivisti masovnim i najokrutnijim zločinima, dotada nepoznatim europskoj civilizaciji, u području Austrije i diljem bivše Jugoslavije poubijali većinu vojnih i civilnih zarobljenika. Ta su zbivanja, s vrlo teškim posljedicama, u hrvatskom narodu i literaturi općenito poznata pod nazivom Bleiburška tragedija (po mjestu Bleiburgu u Austriji, u čijoj se blizini, na Loibaškom polju, 15. svibnja 1945. predala glavnina Hrvatskih oružanih snaga) i Križni put hrvatskoga naroda g. 1945. kad je to mnoštvo nakon zarobljavanja i predaje, u velikim kolonama upućeno na marševe smrti diljem Jugoslavije, a masovne likvidacije vojnih i civilnih zarobljenika osobito su izvedene već u Sloveniji i dalje na Križnom putu u raznim smjerovima, bez ikakvih sudskih postupaka. U bivšoj totalitarnoj komunističkoj Jugoslaviji (1945. – 1990.) o tim žrtvama bilo je zabranjeno govoriti i iskazivati im počasti. Tek nakon demokratizacije i uspostave samostalne i demokratske Republike Hrvatske istražuje se te žrtve i iskazuje im se poštovanje. U prilog tim žrtvama je i Rezolucija 1481. Skupštine Europskog parlamenta, usvojena 25. siječnja 2005., kojom su osuđeni bivši totalitarni komunistički režimi u Srednjoj i Istočnoj Europi zbog masovnih povreda ljudskih prava, počinjenih "u ime teorije klasne borbe i principa diktature proleterijata": "pojedinačna i kolektivna ubojstva i smaknuća, smrti u koncentracijskim logorima, izgladnjivanja, deportacije, mučenja, prisilni rad i druge oblike masovnog fizičkog terora; progone na etničkoj i vjerskoj bazi, povredu slobode savjesti, misli i izražavanja, slobode tiska i također nedostatak političkog pluralizma". Sve se to i to s teškim posljedicama potvrđivalo i među hrvatskim narodom. Rezolucija upozorava da pad navedenih totalitarističkih komunističkih režima u Europi "nije bio u svim slučajevima popraćen međunarodnom istragom zločina koje su ti režimi počinili" i da "počinitelji tih zločina nisu izvedeni pred sud međunarodne zajednice", te da je "vrlo... niska svjesnost javnosti o zločinima" što su ih počinili "totalitarni komunistički režimi". Nadalje upozorava da se komunističke partije, legalne i aktivne u nekim zemljama "nisu distancirale od zločina koje su počinili totalitarni komunistički režimi u prošlosti", da je "svjesnost o povijesnim zbivanjima jedan od preduvjeta da se izbjegnu zločini u budućnosti" te da "moralna procjena i osuda počinjenih zločina igraju važnu ulogu u edukaciji mladih naraštaja" i da žrtve "totalitarnih komunističkih režima koje su još žive ili njihove obi-

telji, zaslužuju sućut, razumijevanje i priznanje za svoje patnje“ itd. Na kraju Rezolucija poziva “sve komunističke ili postkomunističke partije da u svojim zemljama, ako to dosad nisu učinile, ponovo procijene povijest komunizma i svoju vlastitu prošlost, jasno se distanciraju od zločina” koje su počinili totalitarni komunistički režimi “i da ih osude bez ikakvih nejasnoća”. Zaključuje se: “Skupština vjeruje da će ova jasna pozicija međunarodne zajednice omogućiti dalje pomirenje. Dapače, da će moguće ohrabriti povjesničare širom svijeta da nastave svoja istraživanja usmjerena prema određivanju i objektivnoj provjeri toga što se dogodilo.” Nažalost, na svemu na što upozorava Rezolucija u Hrvatskoj se malo učinilo. Ne samo da se u Hrvatskoj nije jasno osudilo komunistički totalitaristički režim nego je često u praksi komunistička ideologija, a još uvijek trgovi i ulice po hrvatskim gradovima nose imena počinitelja komunističkih zločina. Bez obzira na množinu zločina, učinjenih bez sudskih odluka, nad desetinama i stotinama tisuća nedužnih vojnih i civilnih zarobljenika, državne institucije nisu utvrdile počinitelje zločina, nitko nije osuđen niti se tim žrtvama iskazuju primjerene počasti. Ne istražuje se masovna grobišta niti su otkrivena masovna grobišta primjereno označena, nisu utvrđena imena žrtava i njihova brojnost. Svega je oko 2.500-3.000 tih žrtava izvađeno iz masovnih grobnica i primjerenijim pokapanjem iskazana im je dolična počast. Povijesne katedre i instituti nedovoljno proučavaju taj zločin, a objektivno ukazivanje na komunističke zločine politikantski prikazuje se izjednačavanjem svih zločina.

Ovaj kratki tekst neka bude još jedno podsjećanje Hrvatima i svijetu da je koncem Drugoga svjetskog rata g. 1945., pred očima toga svijeta, nad hrvatskim narodom, samo zato što se opredijelio za svoju državu, učinjen veliki zločin, još uvijek nedovoljno istražen i za koji nitko nije odgovarao.

Zagreb, 31. ožujka 2007.

Dr. sc. Anđelko Mijatović

Uvod

Zbivanjima Bleiburške tragedije i Hrvatskoga križnog puta g. 1945., koji su po svojim teškim posljedicama najdublje ušli u svijest hrvatskoga naroda općenito, u Hrvatskoj su, kao i u većini istočne i jugoistočne Europe, prethodile četiri godine rata i općeg stradanja ukupnoga pučanstva, političke, ratne i opće prilike u Europi i čitavom svijetu, slom njemačke i savezničkih joj armija na svim bojišnicama te njihovo povlačenje prema Njemačkoj. Prethodilo je od g. 1943./1944. vrlo uspješno napredovanje snaga protuosovinske koalicije na svim operativnim smjerovima američkih, britanskih, francuskih i drugih snaga iz Italije (g. 1943.), Normandije i južne Francuske (1944.) i s istoka sovjetske Crvene armije i njezinih saveznika od g. 1943. kroz Poljsku, Rumunjsku, Bugarsku, Mađarsku i Jugoslaviju, sve do Beograda, do Češke i Slovačke i Istočne Pruske prema Srednjoj Europi i prema Njemačkoj kao središtu Hitlerova Trećega Reicha.

Tim događajima prethodili su i neki politički događaji, sastanci i dogovori predstavnika protuosovinske koalicije, posebno konferencija u Jalti u veljači 1945., na kojima su utvrđeni planovi o završetku rata i odredbe predstojećega mirovnog procesa. O zajedničkom sudjelovanju u završnim ratnim operacijama sovjetskih snaga i NOVJ-e na području Jugoslavije dogovoreno je na sastanku najviših sovjetskih predstavnika s maršalom Josipom Brozom Titom, predsjednikom i ministrom obrane Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, 28. rujna 1944. u Moskvi, te na sastanku zapovjednika 3. Ukrajinskog fronta sovjetske Crvene armije maršala Fjodora Tolbuhina s maršalom Titom i predstavnikom Vlade narodno-frontovske Bugarske 5. listopada 1944. u Craiovi u Rumunjskoj. Svi ti dogovori pridonijeli su da su istočni i zapadni saveznici naoružali NOVJ-u te zajednički operativno sudjelovali u progonu njemačkih oružanih snaga i operativno im podređenih savezničkih postrojbi, među kojima su bile i Hrvatske oružane snage (HOS) NDH-a.

Sužavanje područja NDH-a

Područje Nezavisne Države Hrvatske posebno se sužava i smanjuje od jeseni 1944. godine, kad su snage NOV-e (NOV-e), uz pomoć sovjetske Crvene armije i Bugarske narodne armije, osvojile veći dio Srbije, ušle u Srijem, forsirale Dunav kraj Batine, ušle u Baranju i jugozapadnu Mađarsku i, uz područja koja su već otprije bila pod nadzorom NOV-e (u Kordunu, Baniji, Gorskom kotaru i sjevernom Hrvatskom primorju, Žumberku, Slavoniji, Dalmaciji, Hrvatskom zagorju), osvojili otočni i obalni dio Južne Hrvatske, potom i pojedina mjesta u unutrašnjosti te jugozapadne i jugoistočne dijelove Bosne i Hercegovine. Početak g. 1945., uz Njemačku je, što se tiče njezinih europskih saveznika, dočekala jedino NDH. S vrlo teškim prilikama u svim područjima života, bez zaštitnika u međunarodnoj javnosti i bez vlastite proizvodnje

Nezavisna Država Hrvatska (1941. – 1945.)

naoružanja i streljiva za oružane snage u čemu je u potpunosti ovisila o Njemačkoj. Vodstvo NDH-a razmatralo je okolnosti u kojima se našla država i razmišljalo je, po uzoru na druge njemačke europske saveznike, o poduzimanju određenih koraka radi spašavanja države. Međutim, otklonom ljeti g. 1944. programa približavanja zapadnim saveznicima, koji su vodili ministri Lorković i Vokić, svakako u strahu da se ne će moći oduprijeti njemačkom protuudaru, vodstvo je NDH-a potvrdilo svoju dosljednost u savezništvu s Hitlerovom Njemačkom. Na njemačko-sovjetsku bojišnicu: Odra – Slovačke Rudne planine – Esztergom – Blatno jezero, nastavljala se je bojišnica uz i kroz područje NDH-a, otprilike dužine 1500 kilometara, Dravom od Donjeg Miholjca do njezina ušća, Dunavom do sela Mohova (istočno od Vukovara), kroz Srijem prema ušću Drine, pa dalje crtom Bijeljina – Brčko – Doboj – Sarajevo – Banja Luka – Bosanski Novi – Bihać – Lapac – Udbina – Gospić – Karlobag – Pag. Južno od Save, njemačke i oružane snage NDH-a držale su mostobrane u području Bijeljine i Brčkog, u Sarajevu i drugim glavnijim mjestima u dolini Bosne, u dolini Vrbasa u Banjoj Luci i u dolini Une u Bihaću. Nakon gubitaka u jugoistočnoj Europi, odlučujući otpor njemačko je vodstvo namjeravalo pružiti na prilazima starim granicama Reicha, na području Štajerske i Koruske.

Pripreme Jugoslavenske armije za konačni obračun s protivnikom

Završetku operacija Drugoga svjetskog rata na području bivše Jugoslavije u proljeće g. 1945., uz opće napredovanje protuosovinskih saveznika na svim bojištima, prethodila je u početku g. 1945. reorganizacija snaga NOV-e (NOVJ-e), 1. ožujka 1945. preimenovane u Jugoslavensku armiju. Za konačni obračun s protivnikom – njemačkim i oružanim snagama NDH-a, raznim četničkim skupinama i slovenskim domobrancima, ukupne jačine 680.000 pripadnika, i svi pod njemačkim operativnim zapovjedništvom – ustrojene su četiri armije: Prva, Druga, Treća i Četvrta, ukupne jačine 286.002 boraca, u većini naoružane s najsuvremenijim naoružanjem. Te će armije operativno pomagati i druge partizanske formacije – Operativna skupina korpusa (2., 3. i 5. korpus, oko Sarajeva); 6. i 10. korpus u slavonskim planinama, Moslavini i Hrvatskom zagorju te 4. u Lici, Gorskom kotaru i Beloj krajini pod zapovjedništvom GŠ Hrvatske; 7. i 9. u Sloveniji te snage 4. operativne zone (14. divizija i dvije brigade) u Štajerskoj pod zapovjedništvom GŠ Slovenije, sa zrakoplovstvom, ratnom mornaricom te samostalnim postrojbama nižih i vojno-teritorijalnih zapovjedništava, ukupno oko 500.000 boraca, kao i III. ukrajinski front sovjetske Crvene armije te 1. Bugarska narodna armija. Prethodila su joj i dva

sastanka u Beogradu savezničkih i vojnih zapovjednika NOVJ-e: 24. veljače sastanak vrhovnog komandanta Jugoslavenske armije maršala Josipa Broza Tita i zapovjednika savezničkih snaga u Italiji feldmaršala Harolda Alexandra te sastanak Tita i zapovjednika četiriju jugoslavenskih armija 25. – 27. ožujka, kada je stvoren plan tih operacija.

Početak završnih operacija

Četvrta jugoslavenska armija pod zapovjedništvom generala Petra Drapšina započela je sa završnim operacijama Drugoga svjetskog rata na području bivše Jugoslavije 20. ožujka 1945. iz Sjeverne Dalmacije i Like. Uz pomoć Jugoslavenske mor-

Završne operacije Jugoslavenske armije g. 1945.

narice, zrakoplovstva zapadnih saveznika i zrakoplovstva JA probila je njemačko-hrvatsku obranu Bihać – Gospić – Karlobag i do 20. travnja zajedno sa snagama 4. korpusa izbila pred glavne njemačke obrambene položaje 97. korpusa, od Snežnika od Rijeke, čime su stvoreni uvjeti za operativno djelovanje prema Istri, Trstu i Slovenskom primorju.

Nakon što su napustile obranu na Ivan-planini i obranu Sarajeva 6. travnja, njemačke i oružane snage NDH-a

povlačile su se s mnoštvom pučanstva dolinom rijeke Bosne prema rijeci Savi pred postrojbama Druge jugoslavenske armije i dolinom rijeke Spreče i kroz Posavinu iz istočne Posavine i sjeveroistočne Bosne pred postrojbama Prve JA. U isto vrijeme postrojbe Prve JA zauzele su istočnu Posavinu i sjeveroistočnu Bosnu, forsirale Savu i zauzele položaje između Save i Vrbanje. Postrojbe Treće jugoslavenske armije noću 11./12. travnja 1945. kraj Valpova forsirale su rijeku Dravu. Snage 1. Bugarske narodne armije forsirale su rijeku Dravu kraj Donjeg Miholjca, a snage Treće armije JA forsirale su Dunav između Opatovca i Sotina. Tim napredovanjima ugrožena je Srijemska bojišnica koju su njemačke i hrvatske oružane snage bile prisiljene napustiti 12. travnja. Snage Prve JA pod zapovjedništvom generala Peke Dapčevića krenule su

u progon protivnika kroz Srijem i Slavoniju smjerom Vinkovci – Brod – Nova Gradiška – Ivanič-grad – Zagreb, snage Treće jugoslavenske armije smjerom Đakovo – Našice – Virovitica – Varaždin.

U travnju 1945. i na europskim bojištima bilo je opće napredovanje savezničkih armija. Isti dan, kad je probijena Srijemska bojišnica, sovjetska Crvena armija ušla je u Beč. Dan nakon što su jugoslavenske i bugarske snage forsirale Dravu i Dunav, a njemačke i hrvatske snage napustile Srijemsku bojišnicu, 13. travnja, snage zapadnih saveznika prešle su rijeku Elbu kraj Wittenberga, Crvena armija usmjerila je svoje snage prema Berlinu i Dresdenu, kapitulirale su njemačke snage u Ruhru, a sovjetske i američke snage ušle u Češku, Slovačku i Bavarsku. Sve to utjecalo je i na operativna djelovanja na preostalom području Nezavisne Države Hrvatske, odnosno na području jugoistočne Europe, od Istre do zapadne Mađarske koju je pokrivalo njemačko operativno zapovjedništvo Jugoistok.

Stanje na bojištima u drugoj polovini travnja

Snage Jugoslavenske armije do 17. travnja napredovale su do crte: Donji Miholjac – Našice – Đakovo – Bosanski Šamac – Doboј – Banja Luka – Bihać – Slunj – Ogulin – Delnice – Bakar i time stvorile uvjete za uspješno operativno nastupanje prema Rijeci i Trstu, Karlovcu, Zagrebu i Varaždinu. U povlačenju pred nastupajućim jugoslavenskim armijama – Trećoj između r. Drave i Ivanova Sela na desnoj obali r. Ilove, Prvoj od Velikih i Malih Zdenaca do r. Save, Drugoj uz desnu obalu r. Save, njemačke i oružane snage NDH-a u drugoj polovini travnja 1945. uspostavile su novu obranu na bojišnici Drava – Bilogora (Špišić Bukovica – Zdenci) – r. Ilova – Banova Jaruga – Novska – Jasenovac – ušće Une u Savu – donji tok Une – Karlovac – Rijeka pod operativnim zapovjedništvom štaba 21. njemačkog korpusa. Tu bojišnicu široku oko 130 km držalo je 8 njemačkih divizija te 7 divizija i jedna brigada Hrvatskih oružanih snaga.

Postav Zvonimir, posljednji obrambeni položaji HOS-a

Prvih mjeseci 1945. godine zapovjedništva njemačkih i hrvatskih oružanih snaga računala su pružiti otpor na Postavu Zvonimir, važnoj posljednjoj crti obrane Zagreba i sjeverozapadne Hrvatske, izgrađivanoj od konca 1944. na položajima rijeke Drava – Koprivnica – Križevci – Vrbovec – Dugo Selo – Karlovac – Duga Resa – Ogulin – Crikvenica kao sastavni dio obrane jugoistočnih granica Trećeg Reicha

od Mađarske (Margareton linija) kroz NDH-a do Sjeverne Italije (Gotska linija). U travnju te su položaje uz njemačke snage zauzele i postrojbe HOS-a: I. ustaški zbor pod zapovjedništvom generala Ante Moškova u području Varaždin – Koprivnica; III. ustaški zbor pod zapovjedništvom generala Artura Gustovića oko Ivanić-grada i Kutine; II. ustaški zbor pod zapovjedništvom ustaškog pukovnika i generala Vjekoslava Luburića u području Sunja – Sisak – Petrinja; IV. ustaški zbor pod zapovjedništvom generala Josipa Metzgera oko Dvora na Uni i V. ustaški zbor pod zapovjedništvom generala Ivana Herenčića s područjem djelovanja na smjeru Karlovac – Gospić. Izvan tih operativnih zborova ostali su neki ustaški zdrugevi, nekoliko željezničkih i samovoznih bojni, pozadinske (logističke) postrojbe i radne skupine s oko 130.000 pripadnika. Još od početka 1945. u oružanim snagama NDH-a osjećala se opća nestašica streljiva. Zadnje streljivo nabavljeno je iz njemačkih tvornica u veljači, a sljedećih dana tek je ponešto dobivano od pojedinih njemačkih postrojbi na području NDH.

Spašavanje države i vlasti

Da bi spasilo državu i vlast, vodstvo je NDH-a s poglavnikom dr. Antom Pavelićem, u početku 1945. godine dalo upute pripadnicima HOS-a, ako bi se britanske snage iskrcale na hrvatskoj obali, da im se ne suprotstavljaju. Bile su čak određene i osobe koje će ih pozdraviti. U veljači 1945. Pavelić je namjeravao s Glavnim ustaškim stanom i s određenim postrojbama povući se u Velebit. U tu su svrhu izvedena neka utvrđivanja sjeverno od ceste Gospić-Karlobag i ustrojena je 11. lička divizija pod zapovjedništvom pukovnika Josipa Aleksića, a ostale bi postrojbe bile upućene na zapad. U travnju 1945. dopušten je prolaz pripadnicima Crnogorske narodne vojske i mnoštvu pučanstva koje se okupljalo oko crnogorskoga nacionalista dr. Sekula Drljevića, zatim četnicima Draže Mihajlovića i pripadnicima Nedićeve Srpske državne straže kroz područje NDH-a prema zapadu. Pružalo im se materijalnu i liječničku pomoć i stvarani su planovi za zajednički gerilski rat protiv komunističke vlasti, koja je uspostavljana u osvojenim područjima. U sastavu 18. ustaške divizije, uz postrojbe HOS-a, bile su mađarska bojna (Hungarista legion), albanska Skenderbegova legija i Crnogorska narodna vojska. Koncem travnja izaslanici Vlade NDH-a u Ljubljani su dogovorili sa slovenskim prvacima, general-poručnikom Levom Rupnikom i s ljubljanskim biskupom Gregorijem Rožmanom, mogućnost povlačenja Hrvatskih oružanih snaga i hrvatskoga pučanstva kroz Sloveniju prema Istri i dalje u Sjevernu Italiju, gdje bi se predali zapadnim saveznicima, odnosno Britancima. Pomišljalo se je i na gerilski rat u protivnikovoj pozadini.

Pokušaj uspostavljanja veza sa zapadnim saveznicima

Vodstvo NDH u Pavelićevoj nazočnosti 3. svibnja odlučilo je uputiti predstavku na engleskom jeziku (Memorandum, Spomenicu) zapadnim saveznicima, sastavljenu u duhu Atlantske povelje (14. kolovoza 1941.) o pravu svakog naroda na nacionalnu slobodu i ravnopravnost, s pozivom da savezničke snage uđu u Hrvatsku radi zaštite više stotina tisuća izbjeglica pred nastupajućim partizansko-komunističkim snagama. U zoru 4. svibnja jedan primjerak te spomenice savezničkom zapovjedniku za Sredozemlje britanskom maršalu Haroldu Alexanderu u najbližu savezničku zrakoplovnu luku Zadar odnijela su u tu svrhu oslobođena dva zarobljena časnika američkog zrakoplovstva sa zrakoplovom koji im je stavljen na raspolaganje. Drugu nešto opširniju Spomenicu, s ponudom predaje Hrvatskih oružanih snaga, u savezničko zapovjedništvo u Caserti ponio je isti dan oko 15 sati izaslanik Vlade NDH-a ministar Vjekoslav Vrančić, s kapetanom bojnog broda Androm Vrkljanom. Putovali su zrakoplovom do Klagenfurta, a potom automobilom do Sjeverne Italije. Tamo su ih opljačkali britanski zapovjednici i završili su u zarobljeničkom britanskom logoru u Forliju. Hrvatski veleposlanik u Berlinu dr. Vladimir Košak trebao je 4. svibnja u Flensburgu na sjeveru Njemačke pridružiti se pregovorima njemačkoga ministra vanjskih poslova grofa Šverin-Krosika sa zapadnim saveznicima i zastupati interese NDH. Svi ti pokušaji da se u zadnji trenutak uspostave kontakti sa zapadnim saveznicima ostali su bezuspješni.

Nastavak završnih operacija

Snage Četvrte JA s Cresa i Lošinja izvele su noću 26./27. travnja desant na jugoistočnu obalu Istre i 30. travnja razbile su njemačku obranu na bojišnici Rijeka – Snežnik, opkolile njemačke snage u Rijeci i napredovale smjerom Ilirska Bistrica – Divača – Trst. Trst i Rijeka osvojeni su nakon žestokih borbi 1. – 3. svibnja 1945. U žestokim borbama područje NDH-a do 5. svibnja 1945. svedeno je na Varaždin, Krapinu, Ivanić-grad, Zagreb, Samobor, Sunju, Petrinju, Sisak i Karlovac s okolinom.

Odluka o povlačenju prema Sloveniji i Austriji

Kad je njemački zapovjednik za Jugoistok general-pukovnik Löhr u jutarnjim satima 4. svibnja 1945. zapovjedio svojim snagama povlačenje na položaje Maribor – Celje i sa svojim zapovjedništvom napustio Zagreb, i vodstvo NDH-a je u Pavelićevoj nazočnosti, svjesno nemogućnosti dalje obrane pred nadmoćnijim protivnikom, od-

lučilo slijediti Nijemce i donijelo je odluku o povlačenju oružanih snaga i pučanstva NDH-a prema Sloveniji i dalje prema Koruškoj u Klagenfurtsku dolinu u Austriji. Vlada NDH-a, poglavnik Pavelić, Državni savjet i Hrvatski državni sabor, odnosno ukupno hrvatsko vojno i civilno vodstvo trebali su se okupiti u St. Andröu, sjeverno od Lawamünda, i nastaviti radom. Pri tomu su se nadali da će ih tamo prihvatiti zapadni saveznici, da će uskoro doći do rata između zapadnih i istočnih saveznika, što je onda izgledalo vrlo mogućim, pa će se vodstvo NDH s oružanim snagama i pučanstvom, kao saveznici u tom ratnom sukobu zapadnih saveznika i osloboditelji od jugo-komunizma, za 5 – 6 tjedana vratiti u Hrvatsku.

Povlačenje oružanih snaga i pučanstva NDH-a

Plan povlačenja oružanih snaga NDH-a prema Sloveniji i Austriji razrađen je u Glavnom stožeru HOS-a. Zapovjednikom povlačenja imenovan je glavar Stožera general Đuro Gruić. Smjer povlačenja oružanih snaga, Vlade i pučanstva NDH-a kretao se prometnicama: Srednja kolona (II., III. i IV. zbor) smjerom Zagreb – Rogatec – Celje (116 km) i Zagreb – Zidani Most – Celje (157 km) pod zapovjedništvom generala Josipa Metzgera; Sjeverna kolona (I. zbor) smjerom Varaždin – Rogatec – Celje (106 km) pod zapovjedništvom generala Ante Moškova; i Južna kolona (V. zbor) smjerom Karlovac – Samobor – Zidani Most – Celje (124 km) pod zapovjedništvom generala Ive Herenčića. Noću 5./6. svibnja 1945. postrojbama HOS-a upućena je zapovijed: »Povlačite se preko Celja Englezima u susret.« Prethodnica povlačenju bile su snage I. zbora pod

zapovjedništvom generala Moškova. Njihova je zadaća bila i osigurati prihvatilište članovima Državnog savjeta, Sabora i Vlade NDH-a u izbjeglištvu u Koruškoj.

U ranim jutarnjim satima 5. svibnja Zagreb su počele napuštati obitelji dužnosnika, viših časnika i mnogi koji su se osjećali ugroženima pred komunističkim dolaskom, krećući se prema Sloveniji i Austriji. Vlada NDH-a i ostali visoki državni dužnosnici, neki crkveni dostojanstvenici i predstavnici kulturnoga života, predsjednik HSS-a i cijeli rat zatočenik ustaške vlasti dr. Vlatko Maček s obitelji te pozadinske

Smjerovi povlačenja oružanih snaga i pučanstva NDH-a

Izbjeglička povorka prolazi Jelačićevim trgom kroz Zagreb

i pričuvne službe i većina HOS-a na povlačenje su krenuli 6. svibnja. Za pripadnicima državnih institucija pokrenulo se, po nekima i do pola milijuna civilnoga pučanstva kako Zagreba tako i ono pučanstvo, koje je već jednom, iz Konavala, Hercegovine, Bosne, Srijema (osobito nakon uspostave Srijemske bojišnice), Dalmacije, Like i drugih područja, bježeći pred četničkim i partizansko-komunističkim zločinima, napustilo svoje domove i masovno vlakovima, kamionima, konjskim i volovskim zapregama, biciklima i pješice krenulo u egzodus, bez obzira na narodnu i vjersku pripadnost, zanimanje, spol i dob. Glavni stožer HOS-a, Ministarstvo oružanih snaga NDH-a, neke postrojbe oružništva, opskrbe ustanove, poglavnik Pavelić, njegova pratnja i osiguranje krenuli su 7. svibnja smjerom Zaprešić – Krapina – Rogaška Slatina – Celje, a Vlada NDH-a je smjerom Krapina – Rogaška Slatina – Maribor – Dravograd u ranim popodnevnim satima istoga dana stigla u Klagenfurt i smjestila se na Turaher Höhe. Nakon što se saznalo za njemačku bezuvjetnu kapitulaciju, sa sjednice Glavnog ustaškog stana 8. svibnja u Rogaškoj Slatini upućena je zapovijed svim postrojbama HOS-a da se povlače po vlastitom nahođenju kroz Sloveniju prema Koruškoj i da se predaju samo savezničkim postrojbama. Potom je Pavelić, da bi stigao istoga dana na zakazani sastanak s Vladom NDH-a u St. Andrö, požurio s pratnjom kroz Maribor prema austrijskoj granici.

Snage II. zbora HOS-a, zadužene za obranu Zagreba, 8. svibnja po zapovijedi su napustile obranu, kako se ne bi protivniku pružio povod za teška razaranja i ljudske žrtve. Njemačkim postrojbama i postrojbama HOS-a zapovijeđeno je da u povlačenju sa sjevera i juga zaobilaze Zagreb. Da bi grad spasilo se od pljačke neodgovornih elemenata, osnovana je naoružana civilna zaštita, a ravnatelj Ureda Hrvatskoga državnog sabora dr. Đuro Kumičić bio je ovlašten službeno grad predati snagama JA. On je to i učinio 8. svibnja 1945., kad su posljednje postrojbe HOS-a napustile grad, a ušle snage Druge jugoslavenske armije.

Tijek povlačenja Hrvatskih oružanih snaga

Što se sve zbivalo na području od Zagreba do Klagenfurtske doline u razdoblju od 5. svibnja, kad su krenule prve skupine u izbjeglištvo, pa do 27. svibnja 1945., kad je iz Koruške izručena Jugoslaviji posljednja veća skupina izbjeglica, teško je detaljnije rekonstruirati. Da bi se spriječilo izvlačenje protivnika, snage JA nastojale su započeti sve strateške položaje i prometnice, posebno prijelaze preko rijeka, stežući sve više obruč oko njemačkih, hrvatskih i drugih vojnih i civilnih kolona u izvlačenju prema Austriji. Kad su snage Četvrtе jugoslavenske armije 3. svibnja 1945. osvojile Trst, ustrojen je poseban Motorizirani odred, koji je upućen prema Klagenfurtu (Celovcu) u Koruškoj, radi presijecanja odstupnice njemačkim armijama u povlačenju prema Austriji i dalje prema Njemačkoj i svima drugima te da se poveže s partizanskim Koruškim odredom i sa snagama Treće jugoslavenske armije koje su nastupale uz Dravu prema austrijskim pokrajinama Štajerskoj i Koruškoj. Odred je u Korušku stigao 9. svibnja. Dan prije, u glavni grad Koruške Klagenfurt ušle su i savezničke britanske snage i Kokrški odred 4. operativne zone JA. Tako su snage Jugoslavenske armije: Treće JA sa sjeveroistoka, Prve JA s istoka, Druge JA s juga, Četvrtе JA sa zapada i snaga slovenskog 7. korpusa te Bugarske narodne armije na Dravi i snaga Osme britanske armije u Koruškoj zatvorile krug oko njemačkih divizija Jugoistok, Hrvatskih oružanih snaga i svih koji su se povlačili prema Austriji. Položaji i snage tih savezničkih postrojbi mijenjali su se i svakim danom bili su povoljniji u odnosu na protivnika. Diljem zapadne Hrvatske i Slovenije snage JA razoružavale su, uglavnom, njemačke snage koje su se predavale, nakon njemačke kapitulacije u 24 sata 8. svibnja, u nemogućnosti da se probiju na sjever. Snage Jugoslavenske armije napadale su i druge kolone koje su nastojale probiti se prema sjeveru i sjeverozapadu.

Već prvoga dana hrvatskog egzodusa pojavile su se prve poteškoće, posebno na smjeru Južne kolone, jer su njemačke divizije s brojnim vozilima zakrčivale prometnice. Te su poteškoće osobito došle do izražaja 8. svibnja kad je Njemačka kapitulirala, a njemačke snage Jugoistoka nastojale što žurnije povući se prema Njemačkoj bez borbi. Za to vrijeme zapovjednici JA i komunistički aktivisti traže njihovo razoružanje, nastoje ih opkoliti i prisiliti na predaju. To je snagama HOS-a s mnoštvom civilnih izbjeglica i pripadnicima Crnogorske narodne vojske također s velikim brojem civilnih izbjeglica, otežalo izvlačenje u Korušku. Posebno je Južna kolona Savskom i Savinjskom dolinom bila izložena partizanskim napadima s okolnih visova, pri čemu je trpjela velike gubitke, budući da snage HOS-a, izmiješane s civilnim pučanstvom, nisu mogle manevrirati i zbog nedostatka teškog naoružanja uspješno se suprotstavljati napadima.

Grad Celje u Savinji i središnjoj Sloveniji tih je dana postao stjecište i prolazište većine vojnih i civilnih kolona u povlačenju. U Celju se nalazilo mnoštvo njemačke

vojske i od 7. svibnja velika skupina hrvatske kolone u povlačenju sa zapovjedništvom smještenim u Magistratu. Dok Nijemci i HOS nastoje očuvati grad pod svojim nadzorom, komunistički aktivisti nastoje ovladati njime, zarobljavaju manje skupine, odvođe ih u neke podrumne, pljačkaju ih i ubijaju ili ih odvođe u logor u obližnjem selu Teharju. Na periferiji Celja vode se borbe dok nadzor nad pojedinim ulicama više se puta mijenja. Grad je obavijen dimom zapaljenih vozila, raznog tvoriva i osjeća se miris mrtvih tijela.

Dok nedovoljne snage GŠ Slovenije i aktivisti NOP-a nastoje razoružati njemačke kolone, u popodnevnim satima 9. svibnja u Celju predstavnici oko 190-220.000 pripadnika HOS-a i civilnoga pučanstva te predstavnici Crnogorske narodne vojske potpisali su s predstavnicima NOV-a i NOP-a Slovenije ugovor o slobodnom prolazu kroz grad prema Slovenj Gradecu. U Celju je toj hrvatskoj izbjegličkoj koloni izabrano novo zapovjedništvo s generalom Ivanom Herenčićem i s vojničkim vijećem koje su činili nazočni generali i neki glavnostožerni časnici. To je vijeće djelovalo sve do predaje 15. svibnja 1945. na Bleiburškom polju.

Pripadnici HOS-a i civila na odmoru u okolici Celja

Snage GŠ Slovenije te 3. i 12. divizije Bugarske narodne armije 9. svibnja zaposjele su Maribor, a snage Treće armije 10. svibnja zaposjele Maribor. Tada su zarobile 50-60.000 pripadnika HOS-a i pučanstva NDH-a i više vlakova s ranjenicima, onemogućivši tim smjerom dalje izvlačenje prema Austriji. Tada su hrvatskim

Pripadnici HOS-a u povlačenju kroz Mislinjsku dolinu

Izbjeglička povorka kraj Dravograda svibnja 1945.

izbjegličkim kolonama u Sloveniji ostala samo dva smjera izvlačenja: Celje – Šoštanj – Črna – Poljana – Klagenfurt i Celje – Slovenj Gradec – Dravograd – Klagenfurt. Toga dana 50.000 Hrvata nalazilo se oko Klagenfurta, a 20.000 ih se kretalo od Dravograda prema tom središtu Koruške. Vlada NDH-a bila je na Turaheru Höhe kraj Klagenfurta, a poglavnik Pavelić, kako bi izbjegao rusko zarobljavanje, probijao se prema Judenburgu.

Snage Druge JA, nakon zaposjedanja Siska (6.V), Karlovca (7.V.), Zagreba (8.V.) i Samobora (9.V.) usmjerene su prema Sloveniji da bi zajedno sa 7. slovenskim korpusom, presjekle odstupnicu njemačkim snagama i snagama NDH-a. Dijelovi Prve JA, nakon ulaska u Zagreb (9.V.), radi potiskivanja protivnika u povlačenju, nastupale su prema Celju i Laškom, a dijelovi Treće JA, nakon ulaska u Varaždin i Varaždinske Toplice (7. V.), usmjereni su prema Ptuju, Mariboru, Krapini, Rogaškoj Slatini, Slovenskim Konjicama i Celju.

Kad su snage Druge armije noću 9./10. svibnja kraj sela Rake prisilile na predaju legionarsku 373. pješačku Tigar-diviziju i izbile na Savu, vrlo su ozbiljno ugrozile kretanje Južne kolone i Srednje kolone, s 100.000 civilnih izbjeglica, kroz Savsku dolinu. U takvim prilikama, budući da se je zbog zakrčenosti prometnice sporo napredovalo, da ih ne bi zarobile snage divizija Druge jugoslavenske armije i GŠ Slovenije, u mjestu St. Petar pred Zidanim Mostom, uništeni su tenkovi i drugo teško naoružanje te podvoz HOS-a. U prijedodnevni satima 11. svibnja postrojbe Druge JA u Savskoj dolini, u Radeču i pred Zidanim Mostom, presjekli Južnu kolonu, onemogućile joj odstupnicu i nanijele joj velike gubitke: 2140 poginulih i 3.000-4.000 ranjenih te zarobljenih 4.784 njemačkih vojnika časnika, 6.998 pripadnika HOS-a, 315 četnika, 915 Talijana, 60 vlasovaca (Kozaka) te velik broj lakog i teškog naoružanja, streljiva, motornih i zaprežnih prijevoznih sredstava te drugoga ratnog materijala. Istovremeno je u području Sevnice zarobljeno 7.009 pripadnika njemačke vojske te zaplijenjen

velik ratni materijal u lakom i teškom naoružanju, prijevoznim i drugim sredstvima. Skupine koje se nisu htjele predati, nastavile su probijati se preko brda prema Laškom i Celju. Tih dana diljem čitave Slovenije snage Jugoslavenske armije napadaju postrojbe njemačke vojske, Hrvatskih oružanih snaga i drugih, presijecaju im odstupnice, zarobljavaju ih, organiziraju sabirne logore za njih, masovno strijeljaju pripadnike HOS-a, ali i druge, kolone zarobljenih vraćaju u Hrvatsku i slično.

Velika hrvatska kolona, pod zapovjedništvom generala Herenčića, s bočnim osiguranjima, u prijepodnevnim satima 10. svibnja krenula je prema Slovenj Gradecu i Dravogradu, udaljenom 67 kilometara, izložena kroz dolinu Pake i Mislinje stalnim neprijateljskim napadima i velikim gubitcima, posebno napadima jugoslavenskog i savezničkog zrakoplovstva, prednjim dijelom pred Dravograd je stigla u zoru 11. svibnja.

Pred Dravogradom, gradićem na Dravi i stjecištu putova koji od Celja i Maribora vode prema unutrašnjosti Koruške i gdje položaje drže pripadnici Tomsčićeve brigade i dijelovi Prekomurske brigade 4. operativne zone te postrojbe Bugarske narodne armije, hrvatska kolona našla se zajedno s njemačkim i kozačkim kolonama, pred problemom kako se izvući prema Koruškoj u Austriji. Postojale su dvije mogućnosti: preko dravogradskih mostova i smjerom Poljane – Bleiburg. Budući da jugoslavenske i bugarske snage nisu bile u stanju zadržati postrojbe njemačkih oružanih snaga, Kozake i snage HOS-a, nastoje ih nagovoriti na predaju i razoružanje. I jedni i drugi nastoje dobiti na vremenu. Na sredini dravogradskog kolnog mosta, 11. svibnja, pregovaraju predstavnici HOS-a general Vladimir Metikoš i pukovnik Danijel Crljen sa zapovjednikom 2. Prekomorskog bataljona 4. operativne zone Simonom Srdičem, političkim komesarom Mitjom Hribovšekom i njegovim pomoćnikom Nandom Majcenom, u nazočnosti predstavnika Bugarske narodne armije predvođenih generalom Šterijom Atanasovim. Predstavnici HOS-a odbijali su predaju postrojbama JA i tražili su prijelaz s lakim naoružanjem i motornim vozilima na lijevu obalu Drave i dalje preko stare austrijsko-jugoslavenske granice. Izjavili su da bi se predali Bugarskoj narodnoj armiji, pod uvjetom da ih ne predaju JA. Predstavnici Bugarske narodne armije i JA tražili su da im se sve neprijateljske postrojbe moraju predati za jedan sat, oružje trebaju ostaviti na desnoj strani Drave, potom prijeći preko mosta i predati se. Svim ranjenicima obećavano je pružanje liječničke pomoći. Njemačke postrojbe u skladu s kapitulacijom razoružavaju se i predaju pripadnicima Tomsčićeve brigade, Kozaci su prije podne 11. svibnja na dravogradskom željezničkom mostu pregovarali s komesarom 2. bataljuna Tomsčićeve brigade Milošom Rutarom Rutom. Većina je pristala na razoružanje na sutoku Mislinje i Meže i puštena je u smjeru Bleiburga, dok je dio kozačke divizije samostalno noću 11./12. svibnja išao u proboj.

Zatvaranja kruga oko izbjegličke kolone pred Dravogradom

U dravogradskom području 12. svibnja (subota) znatno su ojačale snage Jugoslavenske armije. U Dravograd su vlakom prije podne prevezene 7. i 8. brigada 51. divizije Treće JA. Potom je u Dravograd prevezena Artiljerijska brigada. Između 14 i 16 sati prevezena je 6. brigada 36. divizije. Noću je prevezena i 12. brigada iste divizije. Sve su te postrojbe, pod zapovjedništvom 51. divizije, zaposjele položaje u dravogradskom području. Te postrojbe i Tomsčeva brigada 14. slovenske divizije (zapadno, u dolini Meže) imale su zadatak onemogućiti postrojbama HOS-a proboj u Austriju kroz Dravograd ili dolinom Meže prema Bleiburgu, odnosno prisiliti ih na predaju. Da bi izvidjeli položaje i jačinu Hrvatskih oružanih snaga pred Dravogradom, predstavnici 2. bataljuna Prekomurske brigade u dva navrata pokušavaju doći u zapovjedništvo HOS-a u Šentjanžu radi pregovora, ali su oba puta bili zaustavljeni i uz prijetnje oružjem vraćeni nazad. Potom predstavnici HOS-a, predvođeni generalom Antunom Nardelijem, u Dravogradu pregovaraju s predstavnicima Jugoslavenske armije. Dok predstavnici JA nastoje nagovoriti predstavnike HOS-a na predaju, oni su, očito, da bi sugovornike uvjerali u nužnost puštanja prolaza kroz Dravograd, tvrdili da će se s oružjem probiti. U popodnevnim satima postrojbe Jugoslavenske armije počeo

Dravograd i dravogradski (željeznički i kolni) mostovi za koje su sredinom svibnja 1945. postrojbe HOS-a vodile žestoke borbe s postrojbama JA i Bugarske narodne armije

le su borbeno djelovati po izbjegličkoj koloni pred Dravogradom. I pripadnici HOS-a, da bi ispitili jačinu protivnika na prometnici prema Bleiburgu, podvečer su poduzeli napad na postrojbe JA u Podklancu. Borbe su nastavljene do u noć.

Istodobno, pojedine hrvatske skupine i dalje slijevaju se prema Celju. Njihov prolaz prema Slovenj Gradecu i Dravogradu onemogućuju snage 16. i 17. divizije Treće armije. U području Celja, ujutro oko 3 sata (12. svibnja), na raskrižju prema Zidanom Mostu, pripadnici 8. crnogorske brigade 11. divizije Prve JA, presjekle su kolonu 18. ustaške divizije, zarobile njezino zapovjedništvo s generalom Julijem Fritzom, bolnicu s ranjenicima, a u svanuće, nakon kratke borbe, i zaštitnicu te divizije. Osamljene borbene skupine južno od Celja i istočno od Celja, u području Pilštanj – Podsreda – Sv. Petar, vode borbe s postrojbama 48. udarne divizije Prve JA, uz teške gubitke. Opoljene ustaško-domobranske snage u području Krško – Podsreda, nakon dvodnevničkih žestokih borbi sa snagama 21. udarne divizije Druge jugoslavenske armije i uz teške gubitke (480 mrtvih i 1270 zarobljenih) probile su se prema Celju i Šmarju. Dio Južne kolone, pod žestokim borbama probija se od Laškog prema Celju. Pred gradom opkoljavaju je dvije divizije Druge JA. Jedan manji dio II. zbora probija se zapadno od Celja u smjeru Dravograda. U području Celje – Rogaška Slatina – donja Sutla – Pilštanj – Planina – Laško zaostale hrvatske izbjegličke skupine susreću se s već zarobljenim dijelovima hrvatske izbjegličke kolone koje sa sjevera vraćaju i prate postrojbe JA.

U popodnevrim satima 12. svibnja borbe su započele i na začelju kolone u gornjoj Mislinjskoj dolini, oko Hude Luknje, Mislinje i Gornjeg Doliča, i u dolini r. Pake, oko Vojnika i Višnje Vasi. Da bi spriječili odstupanje hrvatske izbjegličke kolone od Celja prema Dravogradu, oko podne 12. svibnja, smjerom Slovenske Konjice – Vitanje – Slovenj Gradec – Dravograd, u području Spodnji Dolič stižu dijelovi 17. divizije Treće JA. Tu im, na položajima: Št Ilj(k. 593) – Lučevac (k. 774) – Pušnik – Pečovnik (k. 793), radi zaštite prometnice Celje – Velenje – Huda Luknja – Slovenj Gradec – Dravograd, žestoki otpor pruža oko 20.000 pripadnika HOS-a i pripadnika Crnogorske narodne vojske.

Hrvatska vojna i civilna izbjeglička kolona dan 13. svibnja dočekala je uglavnom u probijanju kroz položaje već jakih snaga Jugoslavenske armije oko Celja, u dolini Pake i Mislinje, prema Slovenj Gradecu i Dravogradu te u smjeru gornje doline Meže iz smjera Šoštanja i Slovenj Gradeca i dalje u Austriju. Desetine tisuća pripadnika te kolone bilo je zarobljeno i nalazilo se u raznim logorima u Mariboru, u celjskom području, pa i u Hrvatskoj, a na tisuće ih je već bilo poubijano. Da bi spriječile nje-

mačkim i hrvatskim snagama proboj prema Bleiburgu iz Celja su 13. svibnja krenule 5. i 11. divizija Prve JA smjerom Šoštanj – s. Poljana u gornjoj dolini Meže. Toga dana u dravogradskom području pregovori između protivničkih strana bili su vrlo intenzivni. U jutarnjim satima obavještajni oficir 51. divizije kapetan Vaso Vesković dolazi u zapovjedništvo HOS-a u Šentjanžu i generalu Slavku Štanzeru predaje ultimatum: Hrvatske oružane snage moraju se bezuvjetno predati do 10 sati toga dana. Zapovjedništvo HOS-a upućuje generala Antuna Nardelija u zapovjedništvo 51. divizije s protuultimatumom: Propustiti nam prijelaz preko granice ili ćemo to sami oružjem ostvariti. Pregovori koji su započeti u priepodnevni satima u Guštanju (Ravne na Koroškem) između predstavnika HOS-a i predstavnika 14. udarne divizije nastavljani su u Šentjanžu u zapovjedništvu HOS-a. Dok je predstavnik 14. udarne divizije major Franta zahtijevao bezuvjetnu predaju, predstavnici su HOS-a, predvođeni generalom Slavkom Štancerom, odbacivali mogućnost predaje i zahtijevali slobodan prolaz ususret britanskim postrojbama. Pregovori su vođeni i u popodnevni satima u zapovjedništvu 51. divizije. U rani popodnevni satima, do hrvatske izbjegličke kolone pred Dravogradom došao je i jedan pripadnik američke armije, podrijetlom Hrvat. S njim su, uz jedan stari mlin, uz ribu i vino, razgovarali general Vladimir Metikoš i pukovnik Danijel Crljen. Vjerojatno njemu je »Zapovjedništvo Hrvatskih Oružanih Snaga na sektoru Koruške i Štajerske« predalo memorandum »glavaru angloameričke misije za Štajersku, Korušku i Gorenjsku« u Klagenfurtu (Celovcu), tražeći zaštitu za »200.000 (Dvije stotine tisuća) hrvatskih vojnika i oko pola milijuna hrvatskoga naroda (staraca, invalida, žena i djece)« i za »petnaest tisuća vojnika i oko dvadeset tisuća građanskih izbjeglica iz Crne Gore, čija sudbina i tragedija od davnih doba već je poznata cjelokupnoj svjetskoj javnosti«. Memorandum su u ime HOS-a potpisali general Ivo Herencić i pukovnik prof. Danijel Crljen, a u ime Crnogoraca dr. Dušan Krivokapić.

Budući da su ultimatumi JA, upućivani snagama HOS-a o polaganju oružja, ostajali bez odgovora, sve snage JA raspoređene ispred Dravograda i oko izbjegličke kolone – postrojbe 51. divizije, 6. brigade 36. divizije i Tomsičeve brigade 14. slovenske divizije – u 11 sati prelaze u opći napad od Drave s težištem prema Slovenj Gradecu, odnosno prema položajima HOS-a s kojih su štitile hrvatsku izbjegličku kolonu pred Dravogradom. Borbe su vođene svim oružjima i oruđima. Zbog nedostatka podataka ne možemo iscrpno pratiti borbe za dravogradske mostove, kolni i željeznički. U poslijepodnevni satima pripadnici HOS-a potiskuju pripadnike JA s desne obale Drave na lijevu obalu i pokušavaju osvojiti dravogradske mostove, ali ne uspijevaju uspostaviti mostobrane na lijevoj dravskoj obali. U obrani dravogradskih mostova su-

djelovalo je i bugarsko topništvo s Viškog polja koje je s iznenađujućom preciznošću tuklo po položajima HOS-a duž željezničkog nasipa na desnoj strani Drave, po tenkovima HOS-a koji su se približili kolnom mostu i po dubini hrvatske kolone u Mislinjskoj dolini. Topništvo 51. divizije prenijelo je svoju vatru po dubini kolone prema Šentjanžu, čime je nanosilo teške udarce vojnoj i civilnoj hrvatskoj izbjegličkoj koloni pred Dravogradom.

Falentov most na r. Meži pred Podklancem preko koga je većina hrvatske izbjegličke kolone 13. – 15. svibnja 1945. kretala dolinom Meže prema Bleiburgu

Dok su jedne postrojbe HOS-a vodile borbu za ovladavanje dravogradskim mostovima, druge su u popodnevним satima 13. svibnja u Podklancu preko Falentova mosta poduzele proboj prema Bleiburgu, udaljenom 23 kilometra, napadajući na dobro utvrđene položaje 8. vojvođanske brigade na Tolstom vrhu iz dva smjera: frontalnim napadom preko rijeke Meže iz Mislinjske doline ispred Dravograda i Šentjanža i zaočilaznim manevrom od Slovenj Gradeca kroz Sele i Kotle prema Guštanju. Nakon što su zauzele Guštanj, te su postrojbe došle u pozadinu položaja 8. vojvođanske brigade na Tolstom vrhu i, zajedno s postrojbama, koje su izravno napadale preko Meže u Podklancu, u žestokoj borbi razbile i odbacile njezine postrojbe prema planini Strojni i Jamnici te preko željezničkog mosta na lijevu obalu Drave. Kolonu, koja je, nakon zauzimanja Podklanca i Tolstog vrha, napredovala po glavnoj cesti prema Guštanju i dalje prema Poljani, noću 13./14. svibnja, presjekle su postrojbe 7. udarne vojvođanske brigade.

Lijeve pobočnice te kolone, postrojbe HOS-a i Crnogorske narodne vojske, napredovale su od Slovenj Gradeca sjevernim padinama Uršlje gore i okolnim pošumljenim planinskim predjelima, izbijajući u blizinu Mežice i prema Loibachu (slov. Libuče) u Austriji.

U gornjem dijelu Mislinjske doline, postrojbe HOS-a i Crnogorske narodne vojske s naizmjeničnim uspjesima vode vrlo žestoke borbe s postrojbama 17. divizije, posebno u području Hude

Proboj HOS-a prema Bleiburgu uvečer 13. svibnja 1945. u Podklancu

Borbe 13. svibnja 1945. u dolinama Pake i Mislinje

Napredovanje postrojbi JA 14. svibnja 1945. u gornjoj mislinjskoj dolini i u donjoj mislinjskoj dolini

Luknje, Doliča i Mislinje. Nakon više protunapada, uz pomoć žestoke artiljerijsko-minobacačke vatre, postrojbe 17. divizije u 20 sati istoga dana ugrozile su prometnicu Celje – Velenje – Slovenj Gradec – Dravograd, a postrojbe 1. brigade 14. slovenske divizije i 7. brigade 51. divizije u području Poljana – Mežica – Črna razoružale su 104. njemačku lovačku diviziju i dijelove 13. SS »Vražje divizije« i zaštitne postrojbe zapovjednika Jugoistoka generala Löhra. U području Dravograda u nekoliko navrata po skupinama predalo se »ukupno blizu 20.000 ustaško-domobranskih vojnika i oficira« (M. Basta).

Dan 14. svibnja 1945. snage HOS-a u sjeverozapadnoj Sloveniji dočekale su u operativnom djelovanju na tri smjera: dravogradskom, bleiburškom i gornjomislinjskom. Iako su neke postrojbe HOS-a u popodnevnim satima 13. svibnja krenule u proboj prema Bleiburgu, nije slabio njihov borbeni pritisak na dravogradske mostove. Noć 14. svibnja postrojbe HOS-a zauzele su dravogradski željeznički most, prešle na lijevu obalu Drave i uspostavile mostobran, a jedan dio ih se probio prema Lawamündu i dublje u Korušku. U nastavku borbi, u zoru, snage HOS-a u žestokoj borbi potisnule su snage JA na lijevu obalu Drave, čak, po operativnom dnevniku 40. slavonske divizije, i istjerali ih iz grada, ali su se tada u borbu uključile bugarske postrojbe topništvom i u pomoć je pristigla Omladinska brigada 40. divizije iz Maribora i protivnika prisilile na povlačenje. Iako je postrojbama HOS-a pred Dravogradom oko

10 sati stiglo pojačanje iz smjera Celja, u protunapadu prije podne toga dana snage JA, s istoka i sa zapada, uništile su hrvatski mostobran na lijevoj dravskoj obali kraj željezničkog mosta i nastavile napadati položaje HOS-a na desnoj obali Drave.

Da bi odvratili napade postrojbi HOS-a prema dravogradskim mostovima, opkolili ih i prisilili na predaju, zapovjedništvo 51. divizije usmjerilo je jake topničke napade po položajima HOS-a na Tolstom vrhu i u Podklancu, u napad preko mostova uključene su sve postrojbe s lijeve strane Drave 51. divizije, 2. bataljun Prekomurske brigade i obje pukovnije Bugarske narodne armije. Podvečer su te postrojbe prešle na desnu obalu Drave, zaposjele su dan ranije izgubljene položaje postrojbi 51. divizije i nastavile napadima na snage HOS-a, s položaja u Podklancu i na Tolstom vrhu, presjekle odstupnicu hrvatskoj izbjegličkoj koloni prema Bleiburgu i zatvorile обруč oko ostataka izbjegličke kolone u gornjoj Mislinjskoj dolini. Toga dana u dolini Meže zarobljeno je »20.000 ustaša, domobrana, četnika i bjegunaca«.

Na bleiburškom smjeru, postrojbe su 51. divizije u području Guštanja noću 13./14. svibnja presjekle put prema Bleiburgu, ali su postrojbe HOS-a ujutro 14. svibnja, iza 2,30 sati, prešle u napad, zauzele Guštanj i oslobodile put prema Bleiburgu. U daljem napredovanju, lijeva pobočnica hrvatske kolone sukobila se s glavnom 3. bataljuna 7. vojvođanske brigade i prisilila ga na povlačenje prema padinama Uršlje gore – Razbora. Potom je iz područja sastavnice r. Meže i r. Mislinje prema Bleiburgu, s bočnim osiguranjima, krenula kolona kamiona, prvo s ranjenicima, a zatim i ostali, izloženi napadima postrojbi Jugoslavenske armije. Ta je kolona, često pod vrlo žestokom borbom i s obostranim gubitcima, osobito kraj Poljane, stigla u popodnevним satima 14. svibnja na Loibasko polje (slov. Libučku gmajnu), par kilometara južnije pred Bleiburgom.

Hrvatska izbjeglička kolona napreduje dolinom Meže od Podklanca prema Bleiburgu

Istovremeno, dok se u popodnevним satima 14. svibnja hrvatska kolona probija prema Bleiburgu, postrojbe 14. slovenske divizije, da bi onemogućile proboj dublje u Korušku, zaposjele su mostove na Dravi u Austriji. Nešto južnije, u popodnevним satima pred Čрном postrojbama JA predalo se oko 5.000 pripadnika Crnogorske

narodne vojske i civilnih izbjeglica, koji su dolazili iz smjera Velenja, a 40. slavonska divizija Treće JA napadala je prema području Slovenj Gradec – Št. Ilj.

Na gornjomislinjskom smjeru postrojbe 17. divizije Treće JA u 4 sata (14. svibnja) prešle su u iznenadni i žestoki napad na položaje HOS-a i nakon dvosatne i vrlo žestoke borbe, u 6 sati potisnule ih, izbile na prometnicu Celje – Velenje – Slovenj Gradec, čime su odsjekle odstupnicu od Celja prema Slovenj Gradecu i Dravogradu. U nastavku borbi nastavile su goniti i razoružavati postrojbe HOS-a i do 12 sati izbile pred Slovenj Gradec, u 17 sati zauzele su Slovenj Gradec i nastavile napredovati prema Dravogradu. Borbe su nastavljene i noću 14./15. svibnja 1945. O žestini borbi na gornjomislinjskom smjeru, svjedoči podatak da je između Hude luknje i Mislinje u »desetih velikanskih grobišćih pokopano najmanje 4700 ustašev«, tj. pripadnika HOS-a.

Budući da je noću 14./15. svibnja na dravogradskom smjeru dogovoreno da ih ne će predati pripadnicima JA i ruskoj Crvenoj armiji, Bugarima su se pred Dravogradom predale dvije nepotpune oružničke pukovnije. Istovremeno, probijale su se postrojbe HOS-a s izbjeglicama prema Bleiburgu, odnosno na Loibaško polje. Dijelovi hrvatskoga egzodusa pristizati će na Loibaško polje i 15. i 16. svibnja, pa i sljedećih dana prema Bleiburgu i dublje u unutrašnjost Koruške.

Uspostavljanje veze s predstavnicima britanske vojske

Ubrzo, nakon dolaska na Loibaško polje (u popodnevnim satima 14. svibnja), zapovjedništvo HOS-a na čelu s generalom Herenčićem, uspostavilo je u mjestu

Hrustu kraj Bleiburga vezu sa zapovjedništvom tamošnje britanske postrojbe. U razgovoru koji je bio »skoro srdačan«, generali Ivan Herenčić i Mirko Gregurić

Loibaško polje pred Bleiburgom – mjesto okupljanja i predaje velikoga dijela oružanih snaga i civilnoga pučanstva NDH-a 15. svibnja 1945. Strjelica br. 1 pokazuje mjesto predaje i kolni put kod se s Loibaškog polja kretalo u zarobljeništvo, a strjelica br. 2. označuje mjesto obljetačkih okupljanja i molitve za žrtve Bleiburške tragedije.

britanskom su zapovjedniku izjavili da su došli predati se britanskoj vojsci i pod njihovom zaštitu staviti civilno pučanstvo u izbjegličkoj koloni. Britanski zapovjednik, s činom bojnika, izjavio je da je obaviješten o hrvatskom dolasku, zatražio je da Hrvati ne napreduju dalje od potoka Loibacha, da će sutra moći krenuti dalje, da mogu zadržati oružje i ako imaju ranjenike da ih mogu uputiti u bolnicu u Klagenfurtu.

Stanje u izbjegličkoj koloni pred Bleiburgom uoči predaje

Glavnina snaga HOS-a, s topništvom i 30 oklopnjaka, s povozom, s ranjenicima i bolnicom i mnoštvo civilnoga pučanstva, dočekala je 15. svibnja 1945. na Loibaškom polju pred Bleiburgom, raspoređena do potoka Loibach, skoro do ulaza u istoimeno selo, a pojedine postrojbe iz strateških razloga, radi obrane, zaposjele su okolne brežuljke. Tu su se susreli s pripadnicima britanske 38. (irske) pješačke brigade Petog korpusa Osme savezničke armije, pod zapovjedništvom brigadira Patrika Scota, dok su na okolnim brežuljcima, nasuprot položajima hrvatskih i crnogorskih postrojbi, koje su osiguravale zaposjednuto područje, položaje držale postrojbe 14. slovenske divizije (južno, jugozapadno i sjeverozapadno na Lokovici, Senčnom hribu i ispred Borovja) i postrojbe 7. i 8. brigade 51. divizije Treće JA (sjeveroistočno i istočno na Grablu i Dolgim brdima). Još uvijek dolinom Meže probijalo se pod borbom mnoštvo HOS-a, Crnogorske narodne vojske i civilnoga pučanstva prema Bleiburgu, pred Dra-vogradom 20.000 pripadnika HOS-a i dalje je vodilo borbu sa snagama JA. Uvjereni, da je sve počelo dobro, hrvatski su zapovjednici pred Bleiburgom ujutro 15. svibnja zapovjedili, kako bi predaja Britancima bila organizirana, da se pronađu politički dužnosnici koji bi civilno pučanstvo trebali prikupiti po kotarevima i pokrajinama. Također, i nazočne postrojbe HOS-a trebalo je pripremiti za pregled koju su trebali obaviti britanski časnici. Po brežuljcima neprekidno se čarkalo. Oko 11 sati jato

Bleiburg s dvorcem Thurna-Valssasina

Pred Bleiburgom 15. svibnja 1945., rad Linde Niman, švedske slikarice.

britanskih zrakoplova Spitfire nadlijetalo je u niskom brišućem letu izbjegličko mnoštvo na Loibaškom polju, očito radi zastrašivanja, dok ih je izbjegličko mnoštvo, gledajući u tome znak prijateljstva, pozdravljalo mašući zastavama i rukama.

Pregovori o predaji HOS-a

Prvi kontakti pripadnika HOS-a u povlačenju prema Austriji sa savezničkim predstavnicima, a potom i pregovori o predaji savezničkim snagama, dogodili su se u vrlo zamršenim odnosima između jugoslavenskih

partizanskih snaga predvođenih Titom, kojima je cilj bio zaposjesti Trst i Julijsku krajinu te Korušku u Austriji, gdje su se već nalazile postrojbe 5. korpusa 8. britanske armije, i pripojiti ih novoj Jugoslaviji. To je moglo dovesti i do oružanog sukoba među njima i biti sudbonosno za hrvatsku izbjegličku kolonu i sve druge »Jugoslaven«. Dotada su se britanske snage, pa i snage 5. korpusa britanske 8. armije ponašale u skladu s preporukom britanskoga ministarstva vanjskih poslova (Foreign Office) od 19. veljače i odluke predsjednika britanske vlade Winstona Churchilla od 28. travnja 1945., da svi »Jugoslaveni« koji bi se predali britanskim snagama moraju biti zadržani u zarobljeničkim logorima dok se o njihovoj sudbini ne donese druga odluka, odnosno da se ne vraćaju u svoje domovine protivno njihovoj volji, gdje su mogle biti izložene presiji komunističkih pobjednika. Do obrata je došlo nakon što je politički savjetnik vrhovnog savezničkog zapovjednika za Sredozemlje feldmaršala Harolda Alexandra, sa sjedištem u Caserti kraj Napulja, Harold Macmillan, izravno odgovoran predsjedniku britanske vlade Winstonu Churchillu, 13. svibnja 1945. u Klagenfurtu usmeno zapovjedio zapovjedniku 5. korpusa britanske 8. armije generalu Charlesu Keightleyu i glavnom upravnom oficiru u Glavnom savezničkom stožeru u Caserti generalu Robertsonu, da se, uz Kozake, koje treba izručiti sovjetskim snagama, i »velik broj otpadničkih jugoslavenskih trupa, izuzev četnika, izruči jugoslavenskim partizanima«. Takva odluka prvenstveno odnosila se na oružane snage i pučanstvo NDH-a, od kojih se jedan manji dio već nalazio u području Austrije. Očekivao se još već broj vojnih i civilnih osoba, a operiralo se čak i brojkom od 600.000. U tim i takvim prilikama odlučilo se o sudbini većine onih koji su se 15. svibnja našli

pred Bleiburgom, ali i onih koji su već bili ušli dublje u Korušku, kao i onih koji su i sljedećih dana uspijevali probiti se kroz položaje Jugoslavenske armije, ući u Austriju i predati se savezničkim britanskim snagama. U skladu s tim uputama postrojbama 38. (irske) pješačke brigade dane su zapovijedi »kojima će, u cilju sprečavanja te predaje, biti upotrijebljena sila«.

Pregovori između predstavnika britanske armije i HOS-a, započeti u popodnevnom satima dan ranije u zapovjedništvu britanske vojske u Hrustu kraj Bleiburga, nastavljani su, u nazočnosti zapovjednika britanske 38.(irske) pješačke brigade brigadir Patricka Scotta, iza 12 sati 15. svibnja u dvorcu grofa Thurn-Valsassina kraj Bleiburga, između predstavnika HOS-a generala Ivana Herenčića i Servatzija te pukovnika Danijela Crljena i predstavnika Jugoslavenske armije političkog komesara 51. divizije JA potpukovnika Milana Baste i zapovjednika partizanske 14. slovenske divizije potpukovnika Ivana Kovačića. Brigadir Scott je na razgovor prvo primio predstavnika JA, pa predstavnike HOS-a, a onda zajedno oba izaslanstva. U vrlo mučnim pregovorima, britanski brigadni general Scott odlučno je dao na znanje predstavnicima HOS-a da ih ne može primiti britanska vojska i da se trebaju predati Jugoslavenskoj armiji. Predstavnik JA potpukovnik Milan Basta također je odlučno postavio uvjet predstavnicima HOS-a, da čim se vrate u kolonu, moraju izvesti bijele zastave i u roku od jednog sata izvršiti organiziranu predaju čitave vojske. Žene i djeca bit će vraćeni kućama, vojnici će ići u zarobljeništvo, a časnici će biti sprovedeni u Maribor, gdje će im se suditi, ako su se ogriješili u tijeku rata. Iako je general Herenčić tražio odgodu predaje za 24 sata i britansku komisiju, brigadir Scott predlagao dva sata pripreme za predaju i predstavnicima JA ponudio i svoju oružanu silu u pomoć, potpukovnik je Basta sve to bahato odbijao i tražio da predaja počne odmah čime se vrate među svoju vojsku. Na Herenčičevu izjavu da ne može jamčiti da će predaja biti izvedena, brigadir je Scott zaprijetio: »Ako se to ne izvrši, mi ćemo vas poslije jednog sata početi bombardirati.« Ipak, dogovoreno je da predaja počne sat vremena, nakon što se za 20 minuta vrate među svoje, odnosno u 16 sati. Kad su predstavnici HOS-a vratili se u kolonu i izvijestili o rezultatima pregovora, u britansko zapovjedništvo upućeno je novo izaslanstvo, predvođeno starim austrijskim časnikom i hrvatskim domobranskim generalom Slavkom Štancerom. To izaslanstvo Britanci nisu željeli primiti nego su ih uputili u partizansko zapovjedništvo, gdje ih je primio potpukovnik Basta. Ni od tih pregovora nije bilo ništa. Predstavnici Crnogorske narodne vojske također su pokušali pregovarati s britanskim generalom, pa i s potpukovnikom Bastom, ali je i to bilo bezuspješno i završilo je njihovom predajom. Zbog strašnih posljedica koje su za hrvatski narod nastupile nakon pregovora u bleiburškom području, u svijesti većine

naroda posebno je pridonijelo spoznaji o Bleiburgu (prije se to odnosilo na Sloveniju gdje su izvedene najstrašnije likvidacije zarobljenika) kao pojmu masovnoga zločina prema hrvatskom narodu, kao simbolu najstrašnjijega hrvatskog stradanja, simbolu masovne fizičke i svake druge likvidacije hrvatskoga naroda općenito.

Predaja Hrvatskih oružanih snaga

Iako ima dosta svjedočanstava, ne može se točno rekonstruirati što se sve događalo na Loibaškom polju pred Bleiburgom u trenutku predaje glavne kolone HOS-a i izbjegloga pučanstva NDH. Predaja je počela iza 16 sati 15. svibnja, nakon što su, po nekim svjedočenjima, bili izloženi unakrsnoj vatri postrojbi JA s okolnih brežuljaka. Po svemu poznatom predavalo se je i 16. svibnja. Istovremeno su stizale i nove skupine na Loibaško polje i uključivale se u predaju ili su nastojale kroz okolne šume probiti se dublje u austrijsko područje i predati se britanskim savezničkim snagama.

Kakve su se sve drame, nakon saznanja da su prepušteni Jugoslavenskoj armiji i protivniku s kojim su četiri godine ratovali, događale u izbjegličkoj vojnoj i civilnoj koloni na Loibaškom polju, pojedinačne, obiteljske, pa i nacionalne, teško je opisati i predočiti. Svakako najstrašnije što ih jedno ljudsko biće i društvo može doživjeti. Oni, koji su o tome svjedočili, namijenili su nam ono što su oni vidjeli, ovisno gdje su bili i koliko su u općem šoku pred spoznajom da ih se prepušta najgorem protivniku zbog čijega su zločina ostavili sve svoje i uputili se u neizvjesnost, bili u stanju promatrati

Razoružani pripadnici HOS-a i civilnog pučanstva 15. svibnja 1945. u Poljani u dolini Meže, pred Bleiburgom.

Hrvatska izbjeglička kolona 15. svibnja 1945. u Poljani u dolini Meže

što se oko njih događa i u takvim okolnostima zapamtiti ono što bi pružalo objektivnu i potpunu sliku.

Budući da su snage JA nastojale na sve moguće načine spriječiti izvlačenje HOS-a i civilnog pučanstva u dolini Mislinje, pred Dravogradom i oko Slovenj Gradeca prema sjeverozapadu, prema Bleiburgu i dublje u Austriju, velik dio te kolone u izvlačenju nije se uspio probiti na Loibaško polje 14. svibnja, pa ni 15. svibnja. Isti dan kad je glavnina HOS-a s pučanstvom predavala se na Loibaškom polju, 15. svibnja, nedaleko odatle, u dolini Meže, postrojbe JA s teškim naoružanjem prisilile su na predaju dvije velike skupine HOS-a s civilnim pučanstvom u trokutu Slovenj Gradec – Poljana – Dravograd. Nakon što su artiljerijskom i mitraljeskom vatrom potisnuti u područje Črna – Mežica – Kovšak – Košutnik – Snt Georgen pri čemu su im naneseni teški gubici, tu je razoružano oko 30.000 pripadnika HOS-a i crnogorskih četnika. Istovremeno je u Guštanju zarobljeno 20.000 pripadnika HOS-a i, svakako, mnoštvo civilnoga pučanstva. Na dravogradskom smjeru, u zadnjim trenucima borbe, pred Dravograd stiže jedna izbjeglička kolona pod zaštitom bitnice protuoklopnih topova. Ta bitnica, predvođena poručnikom Slavkom Truhlijem, upućuje svoje posljednje granate prema tamošnjim položajima Jugoslavenske armije. U skladu s pregovorima vođenim noću 14. – 15. svibnja 1945. s predstavnicima Bugarske narodne armije, pred Dravogradom se “pod uvjetom i uz časnu vojničku riječ da ne će ni u kojem slučaju biti predani Rusima ili partizanima” u 11 sati predalo 20.000 pripadnika HOS-a i isto toliko civilnoga pučanstva. Svi su ti prepušteni postrojbama Jugoslavenska armije i potom usmjereni prema Mariboru i Celju te izloženi naokrutnijim stradanjima. Nešto južnije, kraj Slovenj Gradeca razbijen je i zarobljen zaostali dio hrvatske izbjegličke kolone. Od 3.000 zarobljenih više od 1.000 ih je odmah strijeljano, a preživjeli su upućeni u Kolonu smrti ili Križni put. Nakon radijske vijesti da se pred Bleiburgom predala glavnina HOS-a 15. svibnja, kraj Celja se predala velika izbjeglička kolona, a više skupina pripadnika HOS-a ne prihvaća predaju i pod borbom probija se prema sjeveru ili se vraća u domovinu.

Procjene o brojčanoj zastupljenosti sudionika u Bleiburškoj tragediji

Brojke su poseban problem u procjeni Bleiburške tragedije. Pri tomu se postavljaju pitanja koliko je HOS imao vojske i koliko je zarobljeno njezinih pripadnika u izvlačenju prema Austriji. U različitoj historiografiji i memoarističkoj literaturi susreću se različite i oprečne ocjene. Pripadnici HOS-a Ante Ljekić i njegovi prijatelji, koji su u emigraciji nastojali odgovoriti na problem Bleiburške tragedije, procijenili su da je od »sveukupnih 230.000 hrvatskih vojnika«, njih 30.000 ostalo u domovini, a da ih je 200.000 krenulo u izvlačenje prema Sloveniji i Austriji. Po istraživanju britanskoga povjesničara Nikolaja Tolstoja pred Bleiburgom se predalo »gotovo četvrt milijuna Hrvata«. Po general-pukovniku Fedoru Dragojlovu, u vrijeme predaje pred Bleiburgom, u području Celje – Šoštanje – Slovenj Gradec nalazilo se više od 100.000 pripadnika HOS-a i civilnoga pučanstva, pred Bleiburgom nalazilo se oko 150.000 ljudi, od čega oko 130 – 140.000 pripadnika HOS-a koje su se kraj »Karaule« pripremali za pregled koji su trebali obaviti Englezi, a »treći dio, zapravo vrlo veliki dio uglavnom civilnih izbjeglica, izmiješanih s manjim dijelovima vojnih postrojbi i ostalih vojnih skupina, prema procjenama više od 100.000 do 150.000 ljudi, koji tada još nisu stigli u Bleiburg, u tijeku marša se predavao u posebnim, prostorno udaljenim skupinama, tamo gdje se tog trenutka nalazio«. Uglavnom, podaci pobjednika Jugoslavenske armije i službene jugoslavenske historiografije, uvijek su manji, bilo da govore o ukupnim snagama HOS-a i civilnoga pučanstva u povlačenju prema Austriji bilo o njihovu za-

Nadgrobnni spomenik "u čast i slavu poginuloj i u domovinu izručenoj, te nestaljoj Hrvatskoj vojsci, u borbi za hrvatsku domovinu svibnja 1945.", u groblju u Unter-Loibachu, podigli preživjeli suborci godine 1976.

robljavanju. Jedino su podaci o poginulim protivnicima uvijek puno veći u odnosu na vlastite gubitke što se može protumačiti masovnim strijeljanjima zarobljenika.

Manje i veće skupine HOS-a pred Bleiburgom, Dravogradom i svugdje gdje su bile prisiljene položiti oružje, odustajale su od predaje i nastojale su probiti se natrag u domovinu ili dalje prema Austriji. Mnogi su u tomu i uspjeli, nastavljajući još godinama borbu s pripadnicima KNOJ-a i drugim organima gonjenja nove jugoslavenske države. Istovremeno, dok su se odvijale drame hrvatskoga egzodusa u Sloveniji i Austriji, pojedine postrojbe i veće i manje skupine Hrvatskih oružanih snaga, probijale su se sljedećih dana i mjeseci kroz Hrvatsku i Sloveniju prema Austriji, s više ili manje uspjeha.

Spomen-ploča Braće Hrvatskog zmaja "u spomen bleiburškim žrtvama i stradalnicima Križnog puta započetog na ovom mjestu 15. svibnja 1945." postavljena na Loibaškom polju u povodu 50. obljetnice Bliburške tragedije, 1995. godine.

Izručivanje Hrvata iz Koruške

Procjenjuje se da je prije zatvaranja prolaza na austrijsko-jugoslavenskoj granici, do 100.000 hrvatskih vojnih i civilnih osoba, među kojima su bili Vlada i ukupno političko vodstvo NDH, uspjeli probiti se kroz Maribor, Dravograd, Ljubelj, Jesenice i Trst u Austriju, od čega većina u Korušku. Međutim, ubrzo se nad svima njima pojavila opasnost prisilnog povratka u domovinu i izručivanje Jugoslavenskoj armiji i novoj jugoslavenskoj komunističkoj vlasti. Radilo se je o Hrvatima (25.000), Slovencima (24.000) i Srbima (24.000) pod nadzorom britanskih snaga. Nakon što je u britansko-jugoslavenskim pregovorima dogovoreno 17. svibnja da će Britanci predati Jugoslavenskoj armiji oko 32.000 ustaša i četnika, i to svaki dan 2.000 – 3.000 zarobljenika u Rosenbachu (Področici), britanske su snage započele lov na "jugoslavenske" izbjeglice, da bi ih vratili u Jugoslaviju. S lažnim obrazloženjem da idu u Italiju, britanske su snage 15. – 26. svibnja u željezničkim postajama Jesenica i Bleiburgu, ali i drugdje, izručile Jugoslavenskoj armiji više od 30.000 pripadnika HOS-a i hrvatskih civila. Predsjednik Vlade NDH-a Mandić, ministri doglavnici Mile Budak i Ademaga Mešić te ministar oružanih snaga doadmiral Nikola Steinfil, sa ženskim osobama i djecom među kojima je bila i dvadesetogodišnja kćer ministra Budaka Grozda, ukupno njih 69, javili su se 14. svibnja u Tamswegu Britancima da bi se stavili pod njihovu zaštitu. Pod uobičajenim izgovorom da idu u Italiju, bili su izručeni jugoslavenskim vlastima 18. svibnja u Rosenbachu. Po istraživanju povjesničara dr. Jere Jareba: »Sutradan (19. svibnja) otpremili su sve u Škofju Loku i točno

Neki članovi Vlade i drugi dužnosnici NDH-a u zatvorskom dvorištu u Petrinjskoj ulici u Zagrebu

21. svibnja 1945. god. (15 najvažnijih osoba na čelu s drom Nikolom Mandićem u 9 sati navečer smjestili su u redarstvenu zgradu u Petrinjskoj ulici i strpali u kriminalnu ćeliju br. 5.", u Zagrebu. Prema Vladimiru Frkoviću, koji je bio izručen 18. svibnja i boravio u Škofjoj Loki, dvije skupine od tih zarobljenika bile su 25. svibnja strijeljane nedaleko Škofje Loke.

Kolone i marševi smrti na Križnom putu hrvatskoga naroda 1945. g.

Odnos Narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, odnosno NOV-e i Jugoslaven-ske armije, predvođenih Josipom Brozom Titom i Komunističkom partijom Jugoslavije, prema pobijeđenima i zarobljenima, prema političkim i ideološkim neistomišljenicima i prema onima koje se zbog njihova povoljnijega društvenog položaja smatralo klasnim i najvećim neprijateljima još od g. 1941., kad su jugoslavenski komunisti povelili borbu protiv osovinske koalicije i za provedbu komunističke revolucije na području bivše Jugoslavije, s njima se najokrutnije postupalo i likvidiralo ih se kao izdajice. Nema mjesta koje Narodnooslobodilačka vojska nije zauzela, a da nije u njemu obračunala sa svima onima koje se držalo i proglašavalo neprijateljima i nema mjesta koje nema žrtava komunističke ideologije. Te su žrtve postajale veće što su uspjesi NOV-a bili veći i što su se uspješnije razvijali organi komunističke vlasti, odnosno što su uspješnije djelovale sigurnosne službe NOP-a i NOV-a, osobito nakon osnutka Odjeljenja zaštite naroda (OZN-e) ljeti g. 1944. Ti su zločini osmišljeni kroz zapovjedne i sigurnosne strukture NOV-a i JA, posebno došli do izražaja kad je NOV, odnosno JA pobjedonosno završavala svoj plan progona svih okupatorskih i njihovih savezničkih snaga s područja bivše monarhističke Jugoslavije, odnosno nakon zarobljavanja u Sloveniji i Austriji na stotine tisuća pripadnika njemačkih postrojbi, HOS-a, raznih četničkih postrojbi i slovenskih domobrana te velikoga mnoštva civilnoga pučanstva raznih na-

rodnosti, izbjegloga pred partizansko-komunističkim zločinima. Protivno Ženevskim konvencijama o pravima ratnih zarobljenika, ranjenika i bolesnika, koje je Vrhovni štab NOV-a i POJ-a prihvatio u studenom 1941., nakon zarobljavanja u Sloveniji i predaje u Austriji u svibnju 1945., na stotine tisuća Hrvata, vojnika i civila, i drugih narodnosti s područja bivše Jugoslavije, bilo je, prepušteno nemilosti pobjednika na jugoslaven-skom području u ratu g. 1941. – 1945. – Jugoslavenskoj armiji i novoj jugoslavenskoj komunističkoj vlasti. Prvo su svi bili izloženi pljački svega što su imali uza se i svega što je pobjednicima moglo poslužiti. Potom je velik broj njih bio likvidiran na zato prikladnim mjestima u Austriji, u Koruškoj i Štajerskoj (8. – 24. svibnja), u Sloveniji. Drugi su u višetisućnim kolonama upućeni pješice, manji broj željeznicom, na duge i iscrpljujuće marševe u nepoznato, bez hrane i vode. Bili su izloženi neprekidnim maltretiranjima, daljim pljačkanjima osobnih stvari, odjeće i obuće, premlaćivanjima i bez istrage i suda okrutnim masovnim ubijanjima. Te kolone smrti u hrvatskom na-rodu poznatije pod imenom Križni put, vodile su, uglavnom, prema istočnim i jugo-istočnim područjima Demokratske Federativne Republike Jugoslavije: kroz Sloveniju,

Smjerovi kretanja kolona smrti na Križnom putu oružanih snaga i civilnog pučanstva NDH-a g. 1945.

Pobjednici iz džipa prate kretanje zarobljeničke kolone

te ubijani na najokrutnije načine. U kolone i marševe smrti velikim dijelom uključivani su i oni koji nisu bježali pred nastupanjem Jugoslavenske armije, nego su ostali u svojim domovima i mjestima, pa i oni koji su djelovali oporbeno prema ustaškom pokretu, uglavnom pripadnici Hrvatske seljačke stranke, odnosno svi koji se nisu angažirali u partizansko-komunističkom pokretu i koji nisu bili ideološki privrženi novom komunističkom sustavu. Oni su odvedeni iz svojih domova u obližnje zatvore i logore, a zatim u većini ili likvidirani u mjestima ili uključeni u kolone smrti koje su stizale iz Slovenije i Austrije, a i u kolone koje su formirane u pojedinim mjestima. U tim kolonama smrti proživljavali su sve što i oni zarobljeni u Sloveniji i Austriji.

Kolone i marševi smrti, logori i likvidacije pobjeđenih protivnika i pripadajućega civilnoga pučanstva osmišljene su na najvišoj jugoslavenskoj političkoj i vojnoj razini. Načelnik Generalštaba JA general Arso Jovanović uputio je 17. svibnja 1945. godine Štabu Treće JA, znači u vrijeme kad se glavnina zarobljenika iz trokuta Dravograd – Slovenj Gradec – Bleiburg nalazila na putu između Dravograda i Maribora, zapovijed: »Uputite odmah ratne zarobljenike u Vojvodinu i to: sedamdeset pet hiljada u Bačku, trideset hiljada u Srem, deset hiljada u Banat.« Tu zapovijed treba shvatiti kao dodatnu, jer su i prije te zapovijedi za-

Hrvatsko zagorje, Podravinu i Slavoniju prema Bačkoj i Banatu i dalje kroz Srbiju sve do Makedonije, Kosova i Crne Gore ili pak kroz Sloveniju i Hrvatsku prema Zagrebu i Samoboru, Karlovcu, Sisku, na Banovinu i Kordun, prema Primorju, u Istru, na otoke, u Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru, često kroz naselja naseljena pučanstvom srpske narodnosti, gdje su obično, uz blagonaklonost straže koja ih je pratila, premlaćivani, trovani hranom i vodom

zarobljenici upućivani u Hrvatsku i dalje. Vjerojatno su iste ili slične zapovijedi upućene i drugim jugoslavenskim armijama kojih su se postrojbe nalazile u području Slovenije, jer su i iz drugih područja Slovenije zarobljenici hrvatske i drugih narodnosti upućivani kroz Hrvatsku prema istoku, jugu i jugozapadu Demokratske Federativne Jugo-

Zarobljenički logor kraj Celja g. 1945.

Zarobljenička kolona HOS-a kraj Celja godine 1945. Kraj kolone na konju bijelcu jaši pripadnik JA koji prati kolonu.

slavije. Tim ukupnim zločinačkim radom koordiniralo je Odjeljenje zaštite naroda – OZN-a pri Vladi Demokratske Federativne Jugoslavije, a sva pojedinačna, skupna i masovna strijeljanja obavljali su posebno izabrani pripadnici pojedinih postrojbi Jugoslavenske armije, pripadnici Odjeljenja zaštite naroda (OZN-a) i Korpusa narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) te mjesni komunistički aktivisti. Iako su zarobljenike već u Mariboru, Celju i drugdje razvrstavali i po kotarevima iz kojih su potjecali, nisu ih vraćali u njihova pripadajuća upravna središta, nego su ih usmjeravali u smislu navedene zapovijedi. Zapravo, glavni je cilj bio voditi zarobljenike tamo gdje će biti izvrgnuti patnjama, životnim stradanjima, likvidacijama. Svi ti sudionici Križnoga puta, u usputnim tranzitnim i zbirnim logorima, provjeravani su u vezi sa svojom angažiranošću u prethodnom ratu obzirom na svoje zvanje i položaj, na političku ili vojničku pripadnost. Po tim se spoznajama prema njima odnosilo. Izdvajalo ih se, strijeljalo ili likvidiralo najokrutnijim načinom i sredstvima: noževima, kolčevima i drugim sredstvima, pojedinačno ili u skupinama, na zajedničkim stratištima i u masovnim grobištima – u jamama, provalijama, kamenolomima, rudnicima, bunarima, u raznim rovovima, u grobištima koje bi iskopale same žrtve. Svugdje gdje je to bilo moguće, odnosno gdje je bilo prigode i gdje se prohtjelo pobjednicima pratiteljima, vodičima tih zarobljeničkih kolona i onih koji su odlučivali o sudbinama sudionika tih kolona.

Put u nepoznato

Zarobljeni pripadnici HOS-a s Loibaškog polja, u više velikih marširnih kolona, upućivani su pješice prema Bleiburgu i Lawamündu i dalje lijevom obalom Drave prema Dravogradu (30 km). Iz Dravograda je većina upućivana također pješice prema Mariboru (58 km) uz Dravu ili, svakako zbog zakrčenosti prometnice uz Dravu, smjerom Slovenska Bistrica – Maribor. Međutim, neke su skupine iz Dravograda upućivane

Skupina civila na Križnom putu g. 1945., desno se vidi pripadnica JA koja prati kolonu.

prema Slovenj Gradecu i dalje prema Celju (64 km), a neki su od Lawamünda upućivani desnom obalom Drave prema Slovenj Gradcu i Celju, odnosno od Slovenj Gradeca i iz doline Meže u Dravograd i dalje. Pri tomu se želilo svu tu zarobljeničku masu držati pod nadzorom i nju se upućivalo tamo gdje su za to bili sigurnosniji uvjeti. Nemoćno civilno pučanstvo iz Dravograda i iz Bleiburga upućivano je vlakom prema Mariboru, ali i pješice prema Mariboru i Slovenj Gradecu i dalje. Put između Dravograda i Maribora kolone smrti svladavale su za od dva do četiri dana, kako koja kolona. O sudbini većine zarobljenih težih ranjenika u području Dravograd – Slovenj Gradec – Bleiburg ne zna se puno i, svakako, na tisuće njih likvidirano je ubrzo po zarobljavanju, kao i u sličnim prijašnjim prigodama.

Uz mnoga svjedočenja preživjelih, o svemu što se zbivalo u onim najdramatičnijim i najstrahotnijim trenucima, svjedoče i dokumenti koje je stvarao pobjednik. U izvještaju Štaba XII. udarne divizije JA Štabu Treće JA 21. svibnja 1945. navodi se da je u 16 sati 15. svibnja počela predaja, razoružanje i sprovođenje zarobljenika u Maribor, da zarobljenike i zaplijenjeno naoružanje čuvaju pripadnici XII. udarne divizije i Četvrte osječke udarne brigade. Dalje se navodi da je u prigodi zarobljavanja zarobljeno 93.000 vojnika, a 27 ih ubijeno. Ti podaci, koji se odnose na zarobljenike pred Bleiburgom, mijenjali su se iz dana u dan. Zarobljenici su nakon predaje pred Bleiburgom upućivani prema Lawamündu i Dravogradu, u pratnji britanske vojske do Lawamünda, a potom pod stražom pripadnika JA. Veća skupina zarobljenika, po jednoj procjeni oko 120.000, noć 15./16. svibnja provela je u Bleiburgu po ulicama i drugim prikladnim prostorima, okružena stražama koje su činili britanski i jugoslavenski vojnici. Po dnevniku 40. slavonske divizije 16. svibnja: »U Dravogradu i

danas veoma živo: tu se skupljaju desetine hiljada zarobljenih neprijateljskih vojnika i upućuju željeznicom i peške u Maribor. Zarobljeni su Nijemci, domobrani, ustaše i četnici. Tu je također i civilno građanstvo, većinom Dalmatinci i Hercegovci, koje je krenulo sa ustašama u pravcu Austrije.»

Zarobljeničke kolone od Dravograda do Maribora, također i na drugim smjerovima, bile su izložene svim najokrutnijim likvidacijama pojedinaca i skupina. Izdvajani su iz kolona oni koje se po prohtjevu pojedinaca iz pratnje ili neke druge strukture JA, pa i komunističkih aktivista, željelo ubiti. Ubijalo se i u kolonama kad se komu prohtjelo. Ubijani su svi koji bi se izdvojili iz kolone u potrazi za vodom koju danima nisu dobivali, zbog iznemoglosti ili iz nekoga drugog razloga. Sve kolone bile su izložene pljačkanjima odjeće i vrijednijih osobnih stvari općenito. O tomu postoje mnoga svjedočenja. Za zarobljenike nije bilo ni hrane ni vode, tjeralo ih se i na trčanje i ubijalo koji nisu mogli trčati, a straže su se, pješaci i konjica, smjenjivale sve gora od gore u postupcima prema zarobljenicima.

Slovenija područje masovnih zločina nad zarobljenicima

Završne operacije vođene u Sloveniji i na austrijsko-jugoslavenskoj granici pridonijele su u prvih deset dana nakon završetka borbi velikoj koncentraciji zarobljenika u Sloveniji, prvenstveno u Mariboru, Celju, Slovenj Gradecu, Ljubljani, Kranju, Postojni, ali i u drugim mjestima. Puno je svjedočenja koja upućuju na masovna gubilišta diljem Slovenije, izvedenih u organizaciji OZN-e za Sloveniju s načelnikom Ivanom Mačekom – Matijom. Po jednom svjedočenju između Dravograda i Slovenj Gradeca ubijeno je 15.000 zarobljenika. Na području Slovenije dosada je pronađeno 500 »prikritih grobišč«: u 298 jama, 87 provalija, 15 protutenkovskih rovova, 6 rudnika i 4 protuzračna skloništa i drugdje. U 84 grobišta nalaze se samo žrtve hrvatske narodnosti, a u 30 grobišta nalaze se žrtve hrvatske narodnosti zajedno sa žrtvama drugih narodnosti. Procjenjuje se da je u masovnim grobištima u Sloveniji likvidirano 189.000 vojnih i civilnih osoba hrvatske narodnosti (Zamolčani grobovi in njihove žrtve, str. 113.).

Osobito je mnogo svjedočenja o teškom stradanju i sustavnom ubijanju zarobljenih pripadnika HOS-a: ustaša, časnika, dočasnika, domobrana pripadnika borbenijih postrojbi, intelektualaca i službenika državnih institucija općenito; njemačkih vojnika, četnika i svih onih koji su se u tijeku teških prilika na završetku Drugoga svjetskog rata našli u Mariboru kao ranjenici, izbjeglice i zarobljenici Jugoslavenske armije. Po nekim svjedočenjima zarobljenike se likvidiralo u gradu Mariboru i bacalo ih se u Dravu ili mrtve vozilo kamionima u za to predviđene masovne grobnice, obično rupe koje

Zarobljenička kolona u Mariboru svibnja 1945.

su nastale od eksplozija savezničkih zrakoplovnih bombardiranja na uzletištu Tezno, gdje se, tvrdi se, nalaze ostaci 24.000 ubijenih, ili ih vozili i vodili u protutenkovski rov u Tezenskom gozdu, južno od Maribora, u obližnje Pohorje, ali i u druga za to prikladna mjesta. Pripadnici JA koji su likvidirali zarobljenike, žrtve bi svukli, oduzimali im satove, prstenje, sve, a potom bi ih likvidirali na najokrutnije načine u čemu su se posebno dokazivali zapovjednici. Po svjedočenju jednoga stražara tih likvidacija u protutenkovskom rovu u Tezenskom gozdu, dugačkom 2,5 – 3 km, likvidirano je 24.000 osoba. Pri gradnji autoceste Maribor – Ljubljana, koja prolazi kroz Tezenski gozd i siječe upravo navedeni protutenkovski rov s ostacima žrtava koje su pripadnici JA strijeljali i likvidirali u svibnju 1945., g. 1999. na 70 metara dužine pronađeno je 1179 kostura.

Prostor nam ne dopušta prikazivati sva svjedočenja o strahotama koja su se događala u Mariboru i oko Maribora. U izvještaju 15. majevičke brigade štabu XVII. divizije navodi se da je brigada sudjelovala u likvidiranju zarobljenika 19. – 21. svibnja. U izvještaju za 20. svibnja stoji: »Brigada je stigla dvadesetog u 6 sati (u Maribor – A. M.). Povezani smo sa O.Z.N.-om. Zadatak naše brigade je likvidacija četnika i ustaša kojih ima dve i po hiljade (tj. koje oni trebaju likvidirati – A. M.). Juče nam je poginuo nesrećnim slučajem komandant drugog bataljona na strelištu drug Moma Divljak (trčao je za pobjeglim golim zarobljenikom, stražari su mislili da je i on zarobljenik koji bježi, pa su pucali u njega – A. M.). Danas smo nastavili sa streljanjem. Brigada je smeštena u Gradu (tj. Mariboru – A. M.). Za 21. svibnja navedeno je: »Nalazimo se na istoj prostoriji (tj. prostoru – A. M.). U toku celog dana radili smo isto što i juče (likvidacija).« O organizaciji likvidiranja zarobljenika noću na Pohorju i stradanju 18. godišnjeg komandanta Mome Divljaka (19. svibnja) posebno svjedoči

oznaš Zdenko Zavadlav iz Maribora, zadužen za prijevoz zarobljenika, u zborniku »Slovenija – Zamolčani grobovi in njihove žrtve 1941. – 1945.«

U operativnom dnevniku Trećeg bataljuna VI. istočnobosanske brigade navodi se za sunčani 23. svibnja: »Po narednju štaba naše brigade, bataljon je imao zadatak likvidiranje narodnih izdajnika. Zbog izvršavanja postavljenog zadatka nije se nikakav rad odvijao u toku dana.«. Za kišovito-oblačni 24. svibnja navedeno je: »Kao i prošlog dana bataljon je imao isti zadatak.«, a za sunčani 25. svibnja navedeno je: »Kao i prošlog dana bataljon je imao isti zadatak... Pred veče bataljon se po svršetku zadatka razmešta u gradu počevši pravi kasarski život.« Procjenjuje se da je u Mariboru i mariborskoj okolici likvidirano više desetaka tisuća vojnih zarobljenika, ranjenika i civila različitih narodnosti.

Po brojnosti strijeljanih zarobljenih Hrvata, Slovenaca, Srba i Crnogoraca, vojnika i civila (staraca, žena, mladeži, djece) koncem svibnja 1945. u Sloveniji iza Maribora je područje Kočevlja, odnosno jama u Kočevskom rogu i druga stratišta. Te likvidacije je izvodila jedna birana skupina 60 – 70 najpouzdanijih komunista 11. dalmatinske brigade 26. divizije Četvrtje JA, a glavni zapovjednik bio im je major Simo Dubajić, Srbin iz Kistanja u šibenskom zaleđu, koji se je 1990-ih godina hvalio sudjelovanjem u tim likvidacijama. Te su žrtve prije izvođenja zločina prošle sve moguće najstravičnije trenutke, bile su bez hrane i vode danima, premlaćivane, pljačkane do gola, žene silovane i slično.

Celje i okolica, s poznatim logorima Teharje i logorom na športskom stadionu, gdje su strijeljanja obavljana već oko 10. svibnja, spadaju u veća gubilišta zarobljenih pripadnika HOS-a i civilnoga pučanstva. Tvrdi se da je u Teharju strijeljano oko 10.000 zarobljenika, u jednom rudniku kraj Hrastnika 7.000 zarobljenika, u stari rudnik u Laškom ubačeno je oko 3.000 zarobljenika bivših vojnika, žena i djece. Itd.

Spomen-obilježje pobijenim u Mariboru i okolici g. 1945., s natpisima: "Pobitim po 9. 5.1945. Maribor 1990." i "Mrtvim v spomen živim v opomen". Snimio Ivan Kozlica.

Kolone i marševi smrti kroz Hrvatsku

Zarobljenici su u kolonama s jakim stražama, uglavnom pješice i ponekad vlakom, iz Slovenije tjerani kroz Maribor prema Zagrebu, Varaždinu i dalje; kroz Celje prema Zagrebu i dalje; kroz Kranj i Ljubljano prema Kočevlju i Rijeci, prema Zagrebu i kroz Novo Mesto prema Karlovcu; kroz Zidani Most prema Zagrebu. Zarobljeničke kolone koje su se kretale kroz Zidani Most prema Zagrebu također su se dijelile: jedne su kroz Zaprešić išle dalje prema Zagrebu, a druge su kroz Breganu i Samobor išle prema Sisku i prema Karlovcu, Vojniču i Topuskom. Ponekad i u Sloveniji i dalje u Hrvatskoj te su se kolone kretale u cik-cak smjerovima. Iz Zagreba su zarobljeničke kolone usmjeravane u više smjerova: Zagreb – Sisak – Petrinja, Zagreb – Ivanićgrad – Kutina – Novska – Okučani – Nova Gradiška – Požega, Zagreb – Sisak – Kutina – Jasenovac. Zagreb – Karlovac – Gračac – Knin – Šibenik – Metković (brodom) – Mostar. Preživjele iz Jasenovca usmjeravali su kroz Novsku i Novu Gradišku u Požegu ili u Bosansku Dubicu, Kozaru, Prijedor i Banju Luku. Jedne su tjerovali iz Zagreba kroz Dugo Selo, Bjelovar i Daruvar prema Požegi ili Osijeku. Iz Osijeka su zarobljenici tjerani kroz Beli Manastir, Sombor, Suboticu, Novi Sad, Zemun, Beograd prema istočnoj i južnoj Srbiji te prema Makedoniji, sve do Đevdelijske. Neke su zarobljenike iz Osijeka tjerovali kroz Vukovar ili Vinkovce u Srijem prema Petrovaradinu i Beogradu, Pančevu, Kovinu, Vršcu i Beloj Crkvi ili pak neki su u Srijemskoj Mitrovici usmjeravani prema Šapcu i dalje kroz zapadnu Srbiju. Iz Beograda su zarobljenici usmjeravani prema istočnoj Srbiji, Kosovu, Sandžaku i Crnoj Gori. Iz Osijeka su neki zarobljenici tjerani kroz Đakovo i Bosanski Šamac u Bosnu i Hercegovinu. Neke su iz Požege u kolonama tjerovali kroz Novu Gradišku, Staru Gradišku i Bosansku Gradišku u Podgrace u Potkornjaru na likvidiranje. Neke su pak iz Požege tjerovali kroz Slavonski Brod u Bosnu i Hercegovinu, odnosno do njihovih upravnih središta. Iz Zagreba su neke skupine tjerane kroz Karlovac prema Gospiću ili pak prema Rijeci, a odatle prema Istri i na otoke, pa i uzduž obale prema Crnoj Gori. Hrvati u Hercegovini uhićivani su u svojim domovima i tjerani su vlakom prema Crnoj Gori. Usput su ih u mjestima nastanjenim srpskim pučanstvom izvodili iz vlaka i ubijali. Kretanja zarobljeničkih kolona, uz svjedočenja preživjelih zarobljenika, mogu se pratiti i po dokumentima pobjednika.

Komunistički teror u Zagrebu

Komunistička vlast poseban teror provodila je u Zagrebu za koji se je OZN-a posebno pripremala i stvarala kartoteku »zločinaca« u koju je u ožujku 1945. bilo upisano 8.141 osoba sa svim potrebnim podacima o njima. Pozivalo se je plakatima i javnim nastupima, mitinzima, na »nemilosrdne progone zločinaca – narodnih neprijatelja i izdajica« te na odmazdu prema svima takvima, odnosno na likvidaciju svih

onih »za koje znamo da su neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas«. U skladu s takvim pripremama, nakon ulaska Jugoslavenske armije u Zagreb, pristupilo se uhićivanjima, zatvaranjima i likvidiranjima svih »neprijatelja«. Uz već postojeće, uspostavljali su nove zatvore, a u gradu i njegovoj okolini osnovali su više logora (Kanal, Prečko, Lučko, Kustošija, Borongaj, Mirogoj, Maksimir). Procjenjuje se da je tada u Zagrebu bilo zatvoreno u zatvore i logore više od 80.000 muških i ženskih osoba. Uhićen je bio 17. svibnja i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, poznati zaštitnik Židova i svih ugroženih nacističkom ideologijom. Mnogi su ubrzo bez sudskih odluka likvidirani a ostali, nakon provjera, upućeni su na marševe smrti diljem Jugoslavije, na kojima su bili izloženi novim životnim i općim stradanjima. Tada su iz zagrebačkih bolnica pokupljeni ratni ranjenici i drugi sumnjivi bolesnici i najokrutnije likvidirani u bližoj i daljoj okolini Zagreba, u jami Jazovki u Žumberku i drugdje. O uhićenicima i zarobljenicima u Zagrebu svjedoči više dokumenta nove komunističke vlasti. U logorima u Hrvatskoj 15. svibnja, prije predaje pred Bleiburgom, nalazilo se 77.047 zarobljenika, od čega apsolutna većina u zagrebačkim logorima. Sabirni zarobljenički logori bili su uz prometnice Celje – Zagreb i Maribor – Zagreb u Đurmancu, Krapini, Mirkovcu, Sv. Križ-Začretju, Velikom Trgovišću i Oroslavlju. Posebno stratište je u području s. Đurmaneca kraj Krapine, u Maceljskoj šumi, gdje su pripadnici JA i OZN-e te domaći komunistički aktivisti u svibnju 1945. likvidirali pripadnike HOS-a, njemačke vojske i civilnog pučanstva, vlakom ili pješice dovedene iz Celja i Maribora. Žrtve su na najokrutnije načine ubijane i pokapane u za to iskopanim grobnicama. U 22 dosada istražene grobnice pronađeno je 1.164 kostura tih žrtava komunističkih zločina. U jednoj masovnoj grobnici likvidiran je 21 svećenik, redovnik i bogoslov Katoličke crkve. Procjenjuje se da su ukupne žrtve u Maceljskoj šumi više od 13.000 i da ima još 130

Crkva u Frukima u spomen žrtvama g. 1945. u maceljskom području, snimio fra Drago Brglez, voditelj izgradnje.

Pripadnici HOS-a i civili na Križnom putu g. 1945. U prvom planu vidi se mladić s domobranskom kapom i u bolničkom odijelu.

neistraženih masovnih grobnica. Sudionici Križnog puta hrvatskoga naroda g. 1945. masovno su strijeljani u Zaprešiću i okolici, u Samoboru i okolici, Karlovcu i okolici, u Ogulinu i okolici, diljem Bani-je i Korduna, u Lici, posebno u području Gospića, u Gorskom kotaru, oko Rijeke, Kostrene, Kraljevice, Crikvenice, u Ka-stvu, na otoku Cresu, u Istri, u području Siska i okolici, u Jasenovcu, u Hrvatskom zagorju i svugdje kuda su prolazile zaro-bljeničke kolone: u području Bjelovara, Čazme, Daruvara, Grubišna Polja, Velike Pisanice, Ivanić Grada, Kutine, Lipika, Pakraca, Stare Gradiške, Nove Gradiške, Slavonskog Broda, Vinkovaca i drugdje. Poznata masovna stratišta i grobišta mogu se dalje pratiti u području Slatine, Virovitice, Čačinaca, Gradine, Suhopolja, Voćina. Upravo o zločinima na virovitičkom području g. 1945. posebno je potresno pismo sa Zapisnikom »boraca iz Suhopolja« što su ga 20. srpnja 1945. ratnom sekretaru CK KPH i ministru trgovine i industrije u tadašnjoj jugoslavenskoj vladi Andriji Hebrangu iz Suhopolja kraj Virovitice uputila šestorica pripadnika NOV-a i NOP-a. U tom zapi-

sniku, između ostaloga, govori se kako su prije mjesec dana kraj Suhopolja poubijani zarobljenici: »Iste su najprije isprebijali, pa su onda klali. To su izvršili drugovi iz 4. bata-ljona V. proleterske Crnogorske brigade koji su bili onda u Suhopolju, a kad su se vraćali u Suhopolje govorili su narodu kako su ih klali... Prije nego što su prešli na klanje zaro-bljenika brusili su noževe po kućama i kupili štrikove... viđeni (su) mrtvi kojima je vađeno srce i razni dijelovi tijela... Ustanovljeno je, da je ukupno ubijanje zarobljenika između Pitomače i Sladojevaca 1416 ljudi.«

Zarobljenički logor u Maksimiru (Zagreb) g. 1945.

Masovna stratišta u Bosni i Hercegovini

Mnoga masovna stratišta i grobišta iz vremena Križnog puta hrvatskoga naroda g. 1945. nalaze se i na području Bosne i Hercegovine: Bosanskog Broda, Bosanske Gradiške, Brčkog, Drvara (Tičevo), Han Pijeska, Ljubinja, Sarajeva, Vlasenice, Zenice, Cazina (Pećigrad), Male Kladuše (Marijanec), Prnjavora (šuma Dolina) i drugih mjesta. U Podgracima u Potkoczaru, mjestu 35 kilometara udaljenom zapadno od Bosanske Gradiške i ispod Mrakovice, poznatoga vrha planine Kozare, pripadnici su Jugoslavenske armije u svibnju i lipnju 1945.

na najokrutniji način likvidirali više tisuća zarobljenih pripadnika HOS-a, katolika i muslimana, podrijetlom iz Bosne i Hercegovine, dovedenih iz zarobljeničkoga logora u Požegi.

U Hercegovini su masovno strijeljali »neprijatelje« oko Mostara, Čapljine, Stoca, Ljubinja, Trebinja i drugih većih mjesta, ubijali ih i bacali u Neretvu, vodili ih i ubijali u jamama oko Stoca (jama Varduša u koju je iz Mostara i drugih mjesta dovedeno, procjenjuje se, više od 7.000 ljudi), u jamama oko Ljubinja, Nevesinja, Bileća, Trebinja i drugdje.

Zarobljenička kolona prolazi kroz Koprivnicu g. 1945.

Masovna stratišta u Crnoj Gori i Srbiji

Mnoge uhićene Hrvate u Hercegovini vlakovima su vodili prema Crnoj Gori, na usputnim željezničkim postajama izvodili ih iz vagona, odvodili k unaprijed određenim jamama i likvidirali ih u njima. O ukupnom stradanju sudionika Križnog puta u Banatu i Bačkoj, u Srbiji i Crnoj Gori svjedoče mnogi logori, poznata stratišta i masovna grobišta. Osobito je g. 1945. bio velik broj radnih logora diljem čitave jadranske obale gdje su radili na istovaru pomoći u hrani i drugim oblicima koju su Jugoslaviji slale Sjedinjene Američke Države, na raznim sezonskim poslovima kao što je sječa šume za drva na Kopaoniku, Šar-planini, Zlatiboru i drugim, uglavnom, srbijansko-crnogorskim planinama, obrađivanje napuštenih njemačkih vinograda u Banatu, u rudnicima Boru i Trepči, na raznim građevinskim radovima i slično. Sve te radne logore prate i

masovna grobišta. Iako su uspjeli preživjeti sve patnje Križnoga puta, mnogi su tek kad su došli u svoja matična središta, na osnovi mišljenja mjesnih odbora i organa OZN-e, bili najokrutnije likvidirani.

Brojnost hrvatskih žrtava Bleiburške tragedije

Različite su procjene o sudionicima hrvatskoga vojnog i civilnog egzodusa g. 1945. u Sloveniju i Austriju. Zapovjednici HOS-a 15. svibnja 1945. pred Bleiburgom general Herencić i pukovnik Danijel Crljen govore o egzodusu 200.000 pripadnika HOS-a i 500.000 civilnoga pučanstva. Svi koji svjedoče o egzodusu, govore o velikom mnoštvu civila u raznim kolonama i, svakako, radi se o stotinama tisuća civilnih izbjeglica. O svemu tomu ovisi broj zarobljenih, strijeljanih, likvidiranih i stradalnika općenito. Po istraživanju general-pukovnika Ivana Dolničara (g. 1985.) u završnim ratnim operacijama g. 1945. zarobljena je 341.000 pripadnika neprijateljskih postrojbi (u vrijeme njemačke kapitulacije u Sloveniji je bilo oko 300.000 njemačkih vojnika), dok ih je 100.000 poginulo, odnosno, možemo zaključiti, većina likvidirana kao zarobljenici. Po istraživanjima slovenske povjesničarke Jerce Vodušek Starce pred Bleiburgom se je predalo 235.000 Hrvata. Različite su brojke koje govore o likvidiranim vojnim i civilnim pripadnicima hrvatskoga naroda g. 1945. Među objektivnijima su: 200.000 (nadbiskup Stepinac g. 1945.), oko 200.000 (V. Nikolić, 1976.), skoro 150.000 (general Kosta Nađ g. 1983.), 110.000 (brit. povjesničar John Lucas g. 1986.), 100.000 (J. Vidoušek Starce, 2004.). U više su mjesta, općina i područja u RH i BiH istražene žrtve Drugoga svjetskog rata: poginule, ubijene i nastradale bez obzira u kojim vojskama i za koje ideologije su se borili, s osobnim podacima, s podacima u kojim su vojskama bili, gdje i kada su poginuli, ubijeni, nastradali ili nestali. Većina takvih upravo je nastradala u vrijeme Bleiburške tragedije i Križnoga puta g. 1945. Većina likvidiranih nije činila nikakve zločine, nego su »u najboljoj vjeri i potpunom predanju, da služe Hrvatskom Narodu« (nadbiskup Stepinac g. 1945.), u vrlo zamršenim političkim okolnostima, izvršavali svoje vojničke dužnosti, branili svoje obitelji, svoje domove i svoju državu. Masovno su i u velikom broju likvidirani ranjenici i bolesnici, djeca, žene i starci koji nisu bili nikomu opasnost i »koje bi najstroži i najnepravedniji sud poštedio« (jugoslavenski komunistički disident Milovan Đilas, 1977.). U sjećanjima preživjelih sudionika tog egzodusa i u historiografiji često se postavlja pitanje je li tako moralo biti. Dok su komunistički pobjednici, da bi odvratili pozornost od vlastitih zločina činjenih u tijeku čitava rata (1941. – 1945.), u tim zbivanjima gledali normalni završetak NDH-a kao vjerne saveznice Trećega Reicha i onih koji su se za nju borili, za poražene to je bio još jedan velikosrpski obračun s hrvatskim narodom koji je želio svoju državu i svoju slobodu.

Zaključak

Neprijeporno je da su pripadnici Jugoslavenske armije i općenito pripadnici Narodnooslobodilačkoga pokreta Jugoslavije u završnim operacijama Drugoga svjetskog rata (1941. – 1945.) na području bivše Jugoslavije obračunavali sa svim svojim ideološkim protivnicima bez obzira na narodnost i političku opredijeljenost, odnosno sa svima onima koji nisu bili sljednici komunističke ideologije. Na tom udaru našla se i većina hrvatskog naroda koja je podržavala ideju nezavisne hrvatske države i za koju se borila i teško krvarila četiri ratne godine. U takvim prilikama nekoliko stotina tisuća pripadnika oružanih snaga i civilnoga pučanstva NDH-a, uzimalo je pred jačim protivničkim snagama prema Zagrebu, a potom i prema zapadnim saveznicima u Austriju, nadajući se zaštiti zapadnih demokratskih vlada pred komunističkim zločinima. Naprotiv dogodilo se suprotno. Zapadni saveznici prepustili su ih na nemilost komunističkim pobjednicima koji su vrlo okrutno obračunali s desetinama i stotinama tisuća vojnih i civilnih osoba i poubijali ih od Austrije do jugoslavenske granice s Rumunjskom, Bugarskom i Grčkom, odnosno diljem DF Jugoslavije.

Pozivanje pripadnika Narodnooslobodilačke vojske (NOV-a) i Narodnooslobodilačkoga pokreta (NOP-a) u tijeku Drugoga svjetskog rata (1941. – 1945.) na bezobzirnu i nemilosrdnu »osvetu« i »odmazdu« prema svim protivnicima osobito je došlo do izražaja u proljeće g. 1945. Nastavljeno je i nakon svršetka rata usmjeravanjem mržnje prema svim zarobljenim protivnicima, a posebno prema bivšim pripadnicima HOS-a i institucija NDH-a i civilima, vezanim uz te institucije, odnosno prema svim koji nisu bili oduševljene pristaše komunističkog pokreta. Dosadašnja istraživanja i dostupni dokumenti omogućuju nam da možemo dobrim dijelom rekonstruirati na koje su načine osmišljavani i provedeni navedeni masovni zločini. Nesporno je da je to činjeno s blagoslovom najvišega državnoga vrha DFJ, predvođena vrhovnim zapovjednikom Jugoslavenske armije, glavnim sekretarom Komunističke partije Jugoslavije, predsjednikom DFJ i predsjednikom prve jugoslavenske revolucionarne vlade NKOJ-a maršalom Josipom Brozom Titom. Zločine je organizirao i izvodio ukupni novouspostavljeni sustav komunističke vlasti, prvenstveno Jugoslavenska armija s Generalštabom na čelu, sigurnosna organizacija Odjel za zaštitu naroda i oružanih snaga Narodnooslobodilačkog pokreta (OZN-a), tijela komunističke vlasti i komunistički aktivisti.

Većinu zarobljenih u Sloveniji i onih koji su se predali britanskim snagama u Austriji, a potom izručeni Jugoslavenskoj armiji, preuzela je Treća JA pod zapovjedništvom generala Koste Nađa, a organizaciju o preuzimanju, sprovođenju, čuvanju i likvidiranju zarobljenika vodila je OZN-a pri toj armiji na čelu s pukovnikom Đokom Ivanovićem.

Aleksandar Ranković, uz mnoga druga glavna zaduženja u vojnoj i političkoj strukturi DFJ, i načelnik OZN-e Ministarstva obrane, posebnom depešom, upućenom 15. svibnja 1945. OZNI-i Hrvatske, izražava nezadovoljstvo malim brojem strijeljanih "bandita" u Zagrebu. Nakon glavnih likvidacija velikoga dijela zarobljenika 10. – 25. svibnja 1945. na više od četiri stotine masovnih stratišta diljem Slovenije, ali već i diljem Hrvatske, Tito je 26. svibnja u Ljubljani izjavio: »Što se tiče onih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice – to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je ogromnu većinu, a samo jedan mali dio uspio je pobjeći pod krilo pokrovitelja van naše zemlje.« Očito je dan prije u Mariboru, gdje se susreo s ruskim maršalom Tolbuhinom, zapovjednikom III. ukrajinske fronte, bio dobro upućen u tamošnje likvidacije zarobljenika, o kojima je već naprijed rečeno. Kad je ministar vanjskih poslova DFJ dr. Ivan Šubašić, nakon povratka s konferencije UN-a 8. lipnja 1945. u San Francisku saznao da je kraj Dravograda ubijeno 40.000 domobrana i u vezi s tim prosvjedaovao jednom od glavnih članova jugoslavenskoga političkoga vodstva Edvardu Kardelju, taj mu je odgovorio: "Hrvati, platili ste!" Kad je kipar Ivan Meštrović g. 1959. na Brijunima postavio Titu pitanje u vezi s masovnim pokoljima Hrvata u ratu g. 1941. – 1945., osobito u proljeće i ljeto g. 1945., taj mu je odgovorio: "To se nije nikako moglo izbjeći. Trebalo je pustiti da se Srbi izdovolje." Za »najbrojniju grupaciju ... ustaško-domobranskih snaga – oko 150.000« g. 1983. zapovjednik Treće JA general Kosta Nađ je izjavio. »Oni nam nisu mogli pobeći, čvrsto smo ih okružili. I normalno na kraju ih likvidirali.« Navedeni i drugi takvi podaci upućuju na vrlo osmišljeno organiziranje i likvidiranje ratnih zarobljenika i civila pod nadležnošću državnog vrha, bez ikakvih sudskih istraga i utvrđivanja njihove krivice.

Brojka poginulih, ubijenih i nastradali u vrijeme Bleiburške tragedije i Križnog puta hrvatskoga naroda g. 1945., kao i ukupne žrtve stradanja hrvatskoga naroda u ratu g. 1941. – 1945. moći će se približno utvrditi tek nakon ukupna istraživanja toga problema. Svakako, radi se o stotinama tisuća.

Ostaci žrtava stravičnoga komunističkog zločina g. 1945. nad ranjenicima iz zagrebačkih bolnica i drugima u jami Jazovki, u Žumberku, snimljeno g. 1999.

Auto-cesta Ljubljana - Maribor na mjestu gdje u Teznu siječe protutenvovski rov – masovnu grobnicu iz 1945. godine. Strijelice pokazuju položaj rova-masovne grobnice. Snimio Ivan Kozlica.

Spomen-križ poginulim
i pobijenim pripadnici-
ma HOS-a na samobor-
skom groblju, otkriven
15. svibnja 1993.

Spomenik Hrvatskim voj-
nicima palim za domovi-
nu Hrvatsku 1941. - 1945.
na zagrebačkom groblju
Mirogoj. Obnovilo Druš-
tvo Hrvatski domobran
5. prosinca 1993. godine.

IZVORI I LITERATURA

A. IZVORI

Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. – 1946. Dokumenti, priredili dr. sc. Zdravko Dizdar, dr. sc. Vladimir Geiger, prof. Milan Pojić i prof. Mate Rupić, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2005.

Prcela, John Ivan, - Živić, Dražen, Hrvatski holokaust, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb, 2001.

Prcela, J. Ivan, Hrvatski holokaust II. Dokumenti i svjedočanstva o poratnim pokoljima u Jugoslaviji, Hrvatsko žrtvoslovno društvo, Zagreb, 2005.

Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Operacije Jugoslavenske armije 1945., tom XI., knj. 1., Vojnoistorijski institut, Beograd, 1971.; tom XI., knj. 2., Beograd, 1969.; tom XI., knj. 3., Beograd, 1976.; tom XV., knj. 4., Vojnoistorijski institut, Beograd, 1975.

B. LITERATURA

a. Knjige / zbornici

Barić, Nikica, Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945., Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2003.

Basta, Milan, Rat posle rata. Paveličevi generali se predaju, Stvarnost, Zagreb, 1963.

Basta, Milan, Rat je završen 7 dana kasnije, treće izdanje, Spektar i dr., Zagreb, 1980.

Beljo, Ante, Yu-genocide..., Northern Tribune Publishing, Toronto – Zagreb, 1995.

Bleiburg. Knjiga skupine autora, uredio Marko Grčić, Start, Zagreb, b.g.iz.

Bleburg 1945. – 1995., zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 12. – 13. V. 1995., Zagreb, 1995.

Duraković, Asaf, Od Bleiburga do Muslimanske Nacije, Toronto, 1974.

Ferenc, Mitja, Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne, Muzej novejšje zgodovine Celje, Celje, 2005.

Grabarević, Martin, Kalvarija hrvatskog vojnika, Društvo prijatelja Zrina, Zagreb, 1993.

- Herceg, Stjepan, Samobor mali Bleiburg 1945., Društvo ratnih veterana »Hrvatski domobran« – Ogranak Samobor, Samobor, 1996.
- Ivković, Zdravko, Hrvatski križni put postaja Bjelovar – Lug 1945. u prigodi otkrivanja spomenika s grobnicom u šumi Lug kod Bjelovara, Matica hrvatska, Bjelovar, 2006.
- Jaskić, Safet, Srbokomunistički zločin nad Bosnom, Drinina knjižnica, knj. 23., Madrid, 1967.
- Jurčević, Josip, Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima, Dokumentacijsko-informacijsko središte, Zagreb, 2005.
- Kamber, Dragutin, Slom N.D.H. (Kako sam ga ja proživio), Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1993.
- Knezović, fra Oton, Pokolj hrvatske vojske, Chicago, 1960.
- Kovačević, Branimir, Suza za Bleiburg, vlastita naklada, Zagreb, 2003.
- Kovačević, Branimir, Plavi dječaci, vlastita naklada, Zagreb, 2004.
- Kožul, Stjepan, Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb, 1992.
- Kumpf, Slavica, Pod znakom Križnog puta, Gradski muzej Vukovar, Vukovar, 1999.
- Lasić, Stanko, Autobiografski zapisi, Nakladni zavod "Globus", Zagreb, 2000.
- Lasić, Vjekoslav Lujo, Pakao je počeo u Bleiburgu, RINAZ – Riječki nakladni zavod, Rijeka, 1994.
- Linassi, Marijan, In kaj je svobode cena. Konec druge svetovne vojne na Koroškem, Koroški pokrajinski muzej, Slovenj Gradec, 2005.
- Maček, Vladko, Memoari, Dom i svijet, Zagreb, 2003.
- Marčinko, Mato, Muka po Bleiburgu, Eurocopy Pack d.o.o., Zagreb, 1999.
- Marčinko, Mato, Pobijte ih kao pse. Spomenica 60. obljetnica Bleiburške tragedije i križnih putova 1945., Zagreb, 2005.
- Nađ, Kosta, Pobeda, Spketar, Zagreb, 1980.
- Nikolić, Vinko, Tragedija se dogodila u svibnju... knjiga prva, drugo izdanje, Školske novine, Zagreb, 1995.
- Od Bleiburga do naših dana. Zbornik radova o Bleiburgu i Križnom putu s drugog međunarodnog znanstvenog simpozija u Zagrebu 14. i 15. svibnja 1994., Marabu s p.o., Zagreb, 1994.
- Puljić, Ivica – Vukorpa, Stanislav – Bender, Đuro, Stradanje Hrvata tijekom Drugog svjetskog rata i poraća u istočnoj Hercegovini, Zajednica Hrvata istočne Hercegovine i dr., Zagreb, 2001.

Radeljić, Zdenko, Križari gerila u Hrvatskoj, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002.

Rojnica, Ivo, Susreti i doživljaji, DoNeHa, Zagreb, 1995.

Savić, Sreta, 51. vojvođanska divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1974.

Strle, Franci, Veliki Finale na Koroškem, drugo dopunjeno izdanje, Samozaložba, Ljubljana, 1977.

Slovenija – Zamolčani grobovi in njihove žrtve 1941. – 1948., zbornik, Društvo ureditev zamolčanih grobov, Ljubljana – Grosuplje, 1998.

Sulejmanpašić, Neđat, Od Sarajeva do Bleiburga i povratak, Medžilis Islamske zajednice Zagreb, Zagreb, 2006.

Šimundić, Mate, Hrvatski smrtni put (Prilog novijoj hrvatskoj povijesti), Matica hrvatska – Split, Split, 2001.

Vlašić, Boris – Vojinović, Aleksandar, Križni put, NIP Revije Vjesnik, IPC Start, Zagreb, 1991.

Vrančić, Vjekoslav, S bielom zastavom preko Alpa, Hrvatska pučka knjižnica, Buenos Aires, 1953.

Vrančić, Vjekoslav, U službi domovine, vlastita naklada, Buenos Aires, 1977.

Za pobjedu i slobodu. Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, zbornik, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.

Živičnjak, Fran, U vječni spomen na hrvatske vojnike, svećenike i franjevence i sve hrvatske mučenike pobijene u svibnju i lipnju 1945. godine na prostorima Maceljske šume kod Krapine i logorima u Mirkovcu kraj Sv. Križa-Začretja i Oroslavlju, Zagreb, 1998.

b. Članci

Aleksić, Josip, Uspomeni generala Stjepana Krunoslava Peričića, Hrvatska revija, München, rujan 1974., XXIV., br. 3, str. 430. – 435.

Aleksić, Josip, »Potrebno je preispitati prošlost«, Hrvatska revija, München – Barcelona, rujan 1984., XXXIV., br. 3, str. 438. – 456.

Aleksić, Josip, Vojnički aspekti hrvatskog povlačenja u svibnju 1945., Na prekretnici, zbornik, uredio Jure Petričević, Brugg, 1986., str. 24. – 49.

Babić, Ivan, Moja misija kod saveznika godine 1944., Hrvatska revija. Jubilarni zbornik 1951. – 1975., str. 240. – 279.

- Babić, Petar, Dalmatinska Devetnaesta divizija u završnim operacijama, Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, n. dj., str. 394. – 402.
- Crljen, Danijel, Bleiburg (Prijepis Dnevnika od 6. 5. 1945. do 15. 5. 1945.), HR, XVI./1966., sv. 2.-4.(62. -64.), str. 263. – 297.
- Crljen, Danijel, Čimbenici Bleiburškog sloma, HR, XX./1970., sv. 1., str. 27. – 51.; sv. 2., str. 233. – 258.
- Hrvatska predstavka angloameričkoj vojnoj misiji 1945., HR, XXXIII./1983., br. 1., str. 128. – 129.
- Dizdar, Zdravko, Prilog istraživanju problema Bleiburga i križnih putova (U povodu 60. obljetnice), Senjski zbornik, XXXII./2005., str. 117. – 196.
- Mijatović, Anđelko, Kolone i marševi smrti u Hrvatskomu križnom putu g. 1945., Međunarodni znanstveni skup "Bleiburg 1945. – 1995. Zagreb, 12. – 13. V. 1995., zbornik, str. 46. – 52.
- Mijatović, Anđelko, Jedno suvremeno i potresno svjedočanstvo o stradanju Hrvata godine 1945., Hrvatski žrtvoslov, knj. 2., str. 209. – 217.
- Mijatović, Anđelko, Podgraci u Potkozarju masovno gubilište zarobljenih Hrvata g. 1945. u dostupnim podacima, Da se ne zaboravi. Zbornik radova Drugog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, Vukovar 16. i 17. lipnja 2001. godine, zbornik, str. 327. – 332.
- Mijatović, Anđelko, Bleiburška tragedija i Križni put hrvatskoga naroda: masovna poratna pogubljenja na brojnim stratištima i žrtve hrvatskih marševa smrti, Vjesnik, 11. lipnja – 21. srpnja 1945.
- Perić, Ivo, Hrvatska u vrijeme Drugoga svjetskog rata, Spomenica Bleiburg 1945. – 1995., Družba »Braće hrvatskog zmaja« i dr., Zagreb, 1995., str. 5. – 28.
- Vodušek Starič, Jerca, Antifašizam ne pravda komunističke zločine, Novi list, 7. svibnja 2003., Politički žurnal Pogled, str. 8.
- Vodušek Starič, Jerca, Kako se čistila Jugoslavija, Gordogan, 2004., 4 – 5(48 – 49), str. 36. – 49.
- Vodušek Starič, Jerca, Mit o Titu kao geniju je za naivce, on je naredio masovne pokolje, intervju, Jutarnji list, 14. svibnja 2005., str. 67. – 69.

Pogovor

ONIMA I SVIMA ŠTO U KRVOTOKU BLEIBURŠKIH NJIVA, KRIŽNICA I STRANPUTICA ČEKAJU USKRSNUĆE

*... Još ponegdje smrtni jauk
ko rzanje odbjeglog doluta ata.
Niz obraze planina nebo u hropcu
jecaše iz dana u noć, iz sata u sat.
Za pogrebne suze drugog
ne bi nikoga živog.*

*A Smrt se isprсила,
pijana i sita kao nikada do sada.
Mržnja sjala je, mržnja znala je
sasjeci povorke gladnih beskućnika,
Hrvata.
Ptici kukavici oduze glas se
i pade s grane od morne tuge...*

*Kruh naš hleb crn i gorak (p)ostade
makar ga i bijaše dosta.
Do krvavog dlana Bleiburškog polja
Rahelin plač i čemer iz domaje stižu
smrcu rastrgani:
Eloi, Eloi, Lama sabaktani???*

Pred nama je stručna publikacija koja vrlo pregledno iznosi historiografski utvrđene činjenice i okolnosti okvirnog tijeka i posljedica onoga što se krije pod pojmovima Bleiburške tragedije ili Križnog puta hrvatskog naroda. Simbolički naziv "Križni put" za poratno stradanje hrvatskog naroda oslanja se na činjenicu, što su jugoslavenske komunističke vlasti upućivale žrtve na "marševe smrti" u mnogobrojnim smjerovima po jugoslavenskom teritoriju.

Ta najveća tragedija hrvatskog naroda započela je posljednjih dana II. svjetskog rata kad su se pripadnici oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske (NDH) počeli povlačiti pred jugoslavenskom, ali i ruskom boljševičkom vojskom prema austrijskoj granici, s ciljem da se predaju vojsci zapadnih savezničkih zemalja. Povlačenje postrojba hrvatske vojske pratile su rijeke izbjeglica koje su bježale pred partizanskim zločinima i strahovladom. Iz brojnih izvora vidljivo je da je među izbjeglicama ipak tinjala nada da se radi "o privremenom povlačenju" i vjerovalo se da demokratski Zapad ipak neće dopustiti pobjedu boljševizma nad demokracijom, te da će uslijediti povratak u slobodnu domovinu.

Unatoč svekolikim krvavim ratnim prilikama hrvatske države na čijem području je ratovalo 5-6 različitih vojnih snaga koje su se jedna prema drugoj nemilosrdno odnosile, većina Hrvata je i dalje vjerovala da nema alternative suverenoj i demokratskoj hrvatskoj državi, te se zbog toga svim silama suprotstavljala nadolazećoj komunističkoj i novoj nasilnoj Jugoslaviji pod najgorim boljševičkim srpskim i ruskim utjecajem.

Pri tom je bila kobna i zla okolnost, što su to bile godine kad američka i britanska vlada logistički stoje u najužem savezu sa Staljinom, tim nedvojbenim Hitlerovim bratom, bez obzira što je on već godinama sa sovjetskih pustara i stepa zasipao svijet notornim nezapamćenim zločinima.

Prema dokumentima iz engleskog Ratnog arhivima (War Office), objavljenih tek nakon trideset godina kao "posljednja tajna" iz tog razdoblja (War Office 170 4465, prema N. Bethel, *Das letzte Geheimnis*, Ullstein: Frankfurt a. M., 1975), između ostalog čitamo, da se tada austrijskoj granici i demarkacionoj engleskoj crti primicalo "ukupno dvije stotine tisuća hrvatskih vojnika", a koji su "eskortirali oko pet stotina tisuća civilnog pučanstva koje se htjelo prebaciti na englesko područje, da bi se predali i stavili pod britansku zaštitu" (n. dj., s. 130). Jedan dio tih hrvatskih kolona pao je u ruke jugoslavenske vojske već na prostoru Slovenije, a drugi koji se uspio probiti na područje mjesta Bleiburg na austrijskom teritoriju, uistinu se predao britanskoj vojsci. Ali, Britanci su ih onda predali komunističkoj Jugoslaviji.

Sve donedavno je vladalo pogrešno mišljenje kako je odluka o izručenju hrvatskih vojnika i civila bila prepuštena ingerenciji britanskih generala P. Scotta ili H. Alexandra. Tek je otvaranje britanskih arhiva (istraživanje engleskog povjesničara N. Tolstoya) pokazalo kako je bitnu ulogu u provođenju odluke izručenja odigrao tadašnji britanski ministar zadužen za Sredozemlje, Harold Macmillan, a koji je odgovarao izravno W. Churchillu. Zbog toga ga je u toj prigodi, prema britanskim izvorima, "Churchill pozvao na konzultacije u London". Ukratko, iz dokumenata je vidljivo, kako je cijeli postupak izručenja imao najprije svrhu na najbolji način zastupati britanske nacionalne interese, a da su, potom, kasnije pregovori o izručenju nedvojbeno

prešli "u nadležnost jugoslavenske i britanske vlade". To znači da se bez Churchilla i Tita ništa nije dogodilo. Ta "suradnja" na samom vrhu u biti je dobrim dijelom omogućila strašne domete zločina, pa je sredinom svibnja 1945. nastavljen "masovni krvavi obračun" jugoslavenskih komunističkih vlasti sa zarobljenim hrvatskim vojnicima i civilima, ali i s velikim brojem komunistima nepoželjnih osoba diljem zemlje, koje uopće nisu bježale od kuće.

Koliko je god jugoslavenska država sve činila da se ne istražuju golema poratna stradanja hrvatskih građana, naređujući da se žrtve izvan pripadnika i pomagača "Narodnooslobodilačke borbe" ne smatraju uopće žrtvama rata, te koliko god ova tema predstavlja jednu od najvećih "crnih rupa" u hrvatskoj historiografiji, ipak veliki razmjeri hrvatskih stradanja i goleme negativne posljedice trajno su bile aktualne i imale su prvorazredno nacionalno značenje. Ova izuzetno značajna tema bila je jedna o najstrože čuvanih javnih tajnih u drugoj Jugoslaviji, ali nju su ipak stalno držale aktualnom sljedeće činjenice: brojna svjedočanstva koja su o Bleiburškoj tragediji prikupljena u hrvatskom izvandomovinstu, održavanje komemoracije svake godine na Bleiburškom polju, te činjenica da je u domovini bilo teško naći mjesto, pa i hrvatsku obitelj koja na ovaj ili na onaj način nije bila pogođena zločinima koje je u poraću počinio jugoslavenski režim.

Koliko su inače jugoslavenski podaci nepouzdati i ratno stradalištvo neistraženo, najzornije ilustrira sljedeće: prema službenim komunističko-jugoslavenskim izvorima broj smrtno stradalih žrtava jasenovačkog logora kretao se u nevjerojatnom rasponu od 55.000 do čak 1,4 milijuna.

Stoga, ova sažeta i stručna publikacija povjesničara dr. Anđelka Mijatovića, između ostalog, ima bitnu dvostruku vrijednost. S jedne strane stavlja se u prvi red historiografskog otkrivanja i širenja istine koja je prešućivana, krivotvorena i zlorabljena kroz desetljeća komunističke Jugoslavije, ali i općenito zatamnjena "pisanjem povijesti" sa strane pobjednika u Europi. S druge strane, ovu najveću hrvatsku tragediju u povijesti naprosto vraća u civilizacijski odnos prema žrtvama. Naime, tijekom svih tisućljeća povijesti čovječanstva koja su nam imalo istraživački dostupna, vidimo da je fenomen žrtve u svim razdobljima imao uzvišen značaj, ugnijezdivši se kao vrijednost u temeljima zajedničkih i osobnih identiteta, bez obzira na raznolike kulture i podneblja.

U tom duhu, s velikim zadovoljstvom, istinoljubivosti prema činjenicama i s poštovanjem prema žrtvama, predajemo ovaj tekst čitateljicama i čitateljima raznih kultura i naroda diljem svijeta.

U ime izdavača:
Prof. dr. Šimun Šito Ćorić

Sadržaj

Predgovor autora	5
Uvod	9
Sužavanje područja NDH-a	10
Pripreme Jugoslavenske armije za konačni obračun s protivnikom	11
Početak završnih operacija	12
Stanje na bojištima u drugoj polovini travnja	13
Postav Zvonimir, posljednji obrambeni položaji HOS-a	13
Spašavanje države i vlasti	14
Pokušaj uspostavljanja veza sa zapadnim saveznicima	15
Nastavak završnih operacija	15
Odluka o povlačenju prema Sloveniji i Austriji	15
Povlačenje oružanih snaga i pučanstva NDH-a	16
Tijek povlačenja Hrvatskih oružanih snaga	18
Zatvaranja kruga oko izbjegličke kolone pred Dravogradom	22
Uspostavljanje veze s predstavnicima britanske vojske	28
Stanje u izbjegličkoj koloni pred Bleiburgom uoči predaje	29
Pregovori o predaji HOS-a	30
Predaja Hrvatskih oružanih snaga	32
Procjene o brojčanoj zastupljenosti sudionika u Bleiburškoj tragediji	34
Izručivanje Hrvata iz Koruške	35
Kolone i marševi smrti na Križnom putu hrvatskoga naroda 1945. g.	36
Put u nepoznato	39
Slovenija područje masovnih zločina nad zarobljenicima	41
Kolone i marševi smrti kroz Hrvatsku	44
Komunistički teror u Zagrebu	44
Masovna stratišta u Bosni i Hercegovini	47
Masovna stratišta u Crnoj Gori i Srbiji	47
Brojnost hrvatskih žrtava Bleiburške tragedije	48
Zaključak	49
Izvori i literatura	53
Pogovor	57

Kod Bleiburga na austrijsko-jugoslavenskoj granici prema demarkacionoj crti, primicalo se ukupno dvije stotine tisuća hrvatskih vojnika... Oni su eskortirali oko pet stotina tisuća civilnog pučanstva koje se htjelo prebaciti na englesko područje, da bi se predali i stavili pod britansku zaštitu.

Britanski vojni arhiv (War Office, 170 4465)

General Scott nije se puno razumio u jugoslavensku politiku, ali je mislio, da ni u kojem slučaju ne dolazi u obzir da pusti tri četvrtine milijuna Hrvata u svoje područje... Nitko ne zna što se točno dogodilo s Hrvatima, ali je sigurno, da se jugoslavenska strana nije držala dogovora sa Scottom.

Nicholas Bethell (Das letzte Geheimnis, Ullstein: Frankfurt a. M., 1975)

Spomenik žrtvama Bleiburške tragedije i Križnog puta hrvatskoga naroda g. 1945., rad kipara Augustina Filipovića u Kanadi; zalaganjem Društva "Hrvatski domobran" postavljen na zagrebačkom groblju Mirogoj i otkriven 20. lipnja 1994., snimio Josip Polanović.